

ÉRTEKEZÉSEK A TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

Első kötet. 1867—1870.

I. Az uzsora törvényekről. *Szinováczy Györgytől.* 1867. 17 l. 20 fill. — II. A magyar mezőgazdaság. *Keleti Károlytól.* 1867. 19 l. 20 fill. — III. A nemzet szellemi élete a párisi kiállításon. *Dr. Konek Sándortól.* 1868. 42 l. 40 fill. — IV. A magyar Korona országainak legújabb népesedési mozgalmi. *Dr. Konek Sándortól.* 1868. 52 l. 40 fill. — V. Jogtudomány s nemzetgazdaságtan. *Kautz Gyulától.* 1868. 38 l. 40 fill. — VI. A statistika hivatalos és tudományos művelése. *Keleti Károlytól.* 1868. 41 l. 40 fill. — VII. A római jog s az újabbkori jogfejlődés. *Pulsky Agostontól.* 1869. 27 l. 20 fill. — VIII. Gaius. *Rentmeister Antaltól.* 1869. 116 l. 60 fill. — IX. Zádor György magyar akadémiai tag emlékezete. *Tóth Lőrincztől.* 1869. 26 l. 40 fill. — X. A törvénykezés reformja. *Ókröss Bálinttól.* 1869. 18 l. 40 fill. — XI. A büntetés rendszerről általában, különösen a halálbüntetésről Poroszországban. *Csatskó Imrétől.* 1870. 26 l. 40 fill. — XII. A bírósági szervezet, különösen a bíróságok megalakulása. *Baintner Jánostól.* 1870. 37 l. 40 fill.

Második kötet. 1870—1874.

I. A fogyasztási egyletek. *Dr. Vécsey Tamástól.* 1870. 59 l. 40 fill. — II. Az emberi öntudat jeleni fokáról. *Dr. Barsi Józseftől.* 1870. 27 l. 20 fill. — III. Kassa város parketkészítése a XV. század kezdetén. *Wenzel Gusztávtól.* 1870. 43 l. 40 fill. — IV. Emlékbeszéd Császár Ferencz tiszteleti tag fölött. *Dr. Suhayda Jánostól.* 1871. 12 l. 20 fill. — V. Szemle a magyar jogászgyűlések munkássága s eredményei felett. *Tóth Lőrincztől.* 1872. 88 l. 60 fill. — VI. Modern alkotmányos monarchiai intézmények. *Ladányi Gedeontól.* 1873. 28 l. 20 fill. — VII. Emlékbeszéd Rau Károly Henrik felett. *Kautz Gyulától.* 1873. 16 l. 20 fill. — VIII. A nemesség országgyűlési fejenként való megjelenésének megszűnése. *Hajnik Imrétől.* 1873. 18 l. 20 fill. — IX. A részvénytársulati ügy törvényhozói szempontból. *Dr. Matkovits Sándortól.* 1873. 32 l. 20 fill. — X. Mezőgazdasági statistika a nemzetközi kongresszusokon. *Keleti Károlytól.* 1874. 32 l. 20 fill. — XI. A székely kérdés. *Galgóczy Károlytól.* 1874. 24 l. 20 fill. — XII. Az emberi élettartam és a halandóság kiszámításáról. 4 graphicus rajzzal. *Körösi Józseftől.* 1874. 52 l. 60 fill.

Harmadik kötet. 1875—1876.

I. A kényszer-egység a csődeljárásban. *Apáthy Istvántól.* 1875. 25 l. 36 fill. — II. Quetelet emlékezete. *Keleti Károlytól.* 1875. 24 l. 20 fill. — III. Magyarország népesedési mozgalmi 1864—1873-ban és a cholera. *Keleti Károlytól.* 1875. 56 l. 80 fill. — IV. Újabb adataink Magyarország bűnvádi statistikájából. *Konek Sándortól.* 1875. 55 l. 70 fill. — V. A statistika és a nemzetgazdaságtan közti viszony a mai korban. *Konek Sándortól.* 1875. 26 l. 30 fill. — VI. Emlékbeszéd Szigethi Wurga János l. tag felett. *Galgóczy Károlytól.* 1875. 23 l. 30 fill. — VII. Statistikai tanulmányok hazánk közegészségi állapota felett. *Dr. Weszelowszky Károlytól.* 1 korona 40 fill. — VIII. Visszapillantás az előbbi m. k. curiának 1724—1769-ki működésére. *Wenzel Gusztávtól.* 1 kor 60 fill. — IX. Emlékbeszéd Csatskó Imre l. tag fölött. *Pauler Tivadartól.* 20 fill.

Negyedik kötet. 1876—1877.

I. Visszapillantás közigazdaságunk egy negyedszázadára. *Keleti Károlytól.* 40 fill. — II. Az összehasonlító jogtudomány és a magyar magánjog. *Wenzel Gusztávtól.* 50 fill. — III. A szóbeliség, közvetlenség és nyilvánosság rendszere a polgári törvénykezésben magyar szempontból. *Tóth Lőrincztől.* 80 fill. — IV. Emlékbeszéd hodosi és kizdai br. Sina Simon felett. *Tóth Lőrincztől.* 40 fill. — V. Az országos jog és a particularis jogok közti viszony. *Wenzel Gusztávtól.* 1 kor. 20 fill. — VI. Emlékbeszéd Szentkirályi Zsigmond lev. tag fölött. *Jakab Elek lev. tagtól.* 80 fill. — VII. A telekkönyvi intézmény befolyása a tulajdonjog szerzésére és érvényesítésére. *Zlinszky Imre lev. tagtól.* 80 fill. — VIII. Bertha Sándor emlékezete. *Tóth Lőrincz r. tagtól.* 40 fill. — IX. Magyarország városai és városjogai a múltban és jelenben. *Wenzel Gusztár r. tagtól.* 80 fill.

Ötödik kötet. 1877—1879.

I. A XV. századi tárnoki jog. Tanulmány a hazai jogtörténet köréből. *Wenzel Gusztár r. tagtól.* 60 fill. — II. Pányos Elek emlékezete. *Keleti Károly r. tagtól.* 40 fill. — III. A társadalom keletkezéséről. *Beothy Leó l. tagtól.*

A NEMZETKÖZI BÍRÁSKODÁS A MAGYAR JOGBAN

SZÉKFOGLALÓ

MAGYARY GÉZA
RENDES TAGTÓL

FÜLÖLVASTA 1917. OKTÓBER 8-ÁN.

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1917

varizmus Angliában. *Concha Győző* I. tagtól. Székfoglaló értekezés. 40 fill. — IX. Magyarország népmozgalma 1880–1885. *Láng Lajos* I. tagtól. 60 fill. — X. Tudomány és társadalom. *Schwarz Gyula* r. tagtól. 1 kor.

Tizedik kötet. 1888–1890.

I. Adalékok a római alkotmány-politikához és államjoghoz. *Schwarz Gyula* r. tagtól. 80 fill. — II. Adalékok a magyar állampolgári társadalom egységes természetének elméletéhez. *Schwarz Gyula* r. tagtól. 1 kor. — III. Demológiai tanulmányok. *Körösi József* I. tagtól. 80 fill. — IV. A visszaesés okairól s óvszereiről. *Tóth Lőrincz* r. tagtól. 1 kor. — V. A király tanácsosainak felelőssége Aragoniában és Magyarországon. *III. András* óta. *Schwarz Gyula* r. tagtól. 1 kor. — VI. Sextus Caecilius Africanus jogtudós. *Vécsey Tamás* r. tagtól. 1 kor. 20 fill. — VII. Báró Wüllerstorff és a szabadkereskedelem meghonosítása az osztrák-magyar monarchiában. *Mattekovits Sándor* I. tagtól. 1 kor. — VIII. Az 1839/40-éki országgyűlés viszhangja az irodalomban. *Ballagi Géza* I. tagtól. 1 kor. 80 fill. — IX. Taras, Syrakusa. Akragas és egyéb görög államok demokráciája. *Schwarz Gyula* r. tagtól. 1 kor. — X. A specificatio. *Hoffmann Pál* I. tagtól. 80 fill.

Tizenegyedik kötet. 1890–1896.

I. Justinianus »Omni reipublicae« kezdetű rendelete a jogi oktatás tárgyában. *Vécsey Tamás* r. tagtól. 1 kor. 20 fill. — II. A tudományos és irodalmi kitüntetések jogcíme a felsőházi tagságra. *Schwarz Gyula* r. tagtól. 1 kor. 40 fill. — III. Az athenai alkotmánytörténelem korszakai azon csak imént fölfedezett görög munkában, melyet némeiyei Aristotelesnek tulajdonítanak. *Schwarz Gyula* r. tagtól. 1 kor. 20 fill. — IV. A rövid tartamú szabadságvesztés-büntetések s a föltételes elítélés. *Tóth Lőrincz* r. tagtól. 80 fill. — V. További tanulmány a legújabbban fölfedezett *Athenaiar nomoi*-ra fölt. *Schwarz Gyula* r. tagtól. 1 kor. 40 fill. — VI. A birtoki jogtan kétségei. *Hoffmann Pál* r. tagtól. Székfoglaló értekezés. 30 fill. — VII. Az adóeszmény. Tudományos és gyakorlati szempontból. *Hegedűs Sándor* r. tagtól. Székfoglaló értekezés. 80 fill. — VIII. Magyar tengerjog. *Nagy Ferencz* I. tagtól. Székfoglaló értekezés. 90 fill. — IX. Az otthon védelme a magyar büntető jogban. *Fayer László* I. tagtól. Székfoglaló értekezés. 60 fill. — X. A jegybankok nemesérez-politikája. *Földes Béla* I. tagtól. 80 fill. — XI. Korunk uralkodó eszméi. Székfoglaló értekezés. *Asbóth János* I. tagtól. Ára 50 fill. — XII. Állami önkormányzat. Székfogl. értekezés. *Kuncz Ignác* I. tagtól. 1 kor. 20 fill.

Tizenkettedik kötet. 1897–1903.

I. Carlyle Tamás társadalom-politikai rendszere. Székfoglaló értekezés *Gaal Jenő* I. tagtól. 1 kor. 50 fill. — II. Az ausztriai császári ezim fölvételéről. Székfoglaló értekezés. *Nagy Ernő* I. tagtól. 80 fill. — III. Herodotos és Anyto psephismája. *Schwarz Gyula* r. tagtól. 80 fill. — IV. Évtizedünk egyenes adó-reformjairól. *Báth Zoltán* I. tagtól. 1 kor. 80 fill. — V. Népszaporodásunk kérdése a XX. század küszöbén. *Báth Zoltán* I. tagtól. 90 fill. — VI. A rendőrség természete és állása szabad államban. *Concha Győző* r. tagtól. 80 fill. — VII. A sociologia sarktétele. *Dr. Hegedűs Lorántól*. 2 kor. — VIII. Az egyházi házasságkötési jog történelmi alapjai. *Reiner János* I. tagtól. 1 kor. 60 fill. — IX. A társadalomerkölési problema. *Földes Béla* r. tagtól. 1 kor. 20 fill. — X. Népesedésünk kútförásai a múlt század első felében. *Thüring Gusztáv* I. tagtól. 40 fill.

Tizenharmadik kötet. 1903–1909.

I. Parlamenti szólásszabadság. *E. Illés Károly* I. tagtól. 40 fill. — II. Az igazságos jog. *Kunz Jenő* I. tagtól. 80 fill. — III. Az értékelmélet feladata s alapproblémája. Székfoglaló értekezés. *Böhm Károly* I. tagtól. 1 kor. — IV. A XIX. száz. gabonárainak alakulásáról. *Földes Béla* r. tagtól. 2 kor. V. — A tömeg büntetetei. *Dr. Angyal Páltól*. 1 kor. 20 fill. — VI. A szövetkezetek alapelve. Székf. *Nagy Ferencztől*. 80 fill. — VII. Széchenyi problémák. *Réz Mihálytól*. 1 kor. 50 fill. — VIII. Újabb irányok a nemzetközi perjogban. Székf. *Magyary Gézától*. 80 fill. — IX. A rendi elemek a magyar alkotmányban. Székf. *Ferdinandy Gézától*. 2 kor. — X. Gróf Széchenyi István és a pesti Hengermalom-társaság. *Gaal Jenőtől*. 1 kor.

Tizennegyedik kötet. 1910–1914.

I. A jogtalanság mint a büntetendő cselekmény ismérve. Székf. *Finkey Ferencztől*. 1 kor. 50 fill. — II. Az ősemlék kritikai méltatása. *Platz Bonifác* tól. 1 kor. — III. Interpretatio és szokásjog a római magánjogban. *Kiss Gézától*. 40 fill. — IV. Visszalépés a kísérlettől, eredményelhárítás és jóvátétel. Székf. *Angyal Páltól*. 50 fill. — V. Az északamerikai büntetőjogi mai vezéreszméi és reformintézményei. *Finkey Ferencztől*. 1 kor. 50 fill. — VI. A római obligatio fogalmilag véve. *Farkas Lajos* I. tagtól. 1 kor. 80 fill. — VII. A szövetkezetek alapelve. *Dr. Galovics Zoltántól*. 20 fill. — VIII. Jogállam. *Balogh Arthur* I. tagtól. 1 kor. 20 fill. — IX. A palaeolith ember. *Platz Bonifác* I. tagtól. 1 kor. 80 fill. — X. Egyén

ÉRTEKEZÉSEK

A PHILOSOPHIAI ÉS TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL

A M. TUD. AKADÉMIA II. OSZTÁLYÁNAK RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ

OSZTÁLYTITKÁR

II. KÖTET 2. SZÁM.

A NEMZETKÖZI BÍRÁSKODÁS A MAGYAR JOGBAN

SZÉKFOGLALÓ

MAGYARY GÉZA

RENDES TAGTÓL.

FÜLÖLVASTA 1917. OKTÓBER 8-ÁN.

Ára 2 korona

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1917

I.

A mai igazságszolgáltatás egyik legjellemzőbb tulajdonsága, hogy minden irányban a jogvédelem nagyarányú kifejlesztésére törekszik. Egyik értekezésemben¹ különösen is kifejtettem, hogy a mai polgári igazságszolgáltatás nemcsak hogy jogsértések ellen nyújt védelmet, hanem az ellen is, hogy magánjogi helyzetünket senki ne veszélyeztesse. Hogy továbbá a büntetőjogi oldalom is oly formákat vett fel, melyeket korábban nem ismerünk. Ide tartoznak különösen a fiatalkorúak elleni büntető intézkedések. Behatolt az igazságszolgáltatás a közigazgatásba is. Az állami élet is új formát öltött annak következtében, hogy a közigazgatási bíráskodást szervezték. És végül a nemzetközi jogban is új korszak kezdődik azáltal, hogy mindinkább áthatja az igazságszolgáltatás eszméje. Tanulmányaimban leginkább e legutóbbi jelenség ragadta meg figyelmemet, minthogy azonnal nyílvánvaló lett előttem, hogy a nemzetközi bíráskodás az igazságszolgáltatás eszméjének legmagasabb és legnagyobb mértékű megnyilatkozása. Elhatároztam még a háború kitörése előtt, hogy ez intézményre vonatkozó vizsgálódásaimat egy kötetben foglalom össze. A három évnél is hosszabb ideig tartó háború izgalmai a munkában gyakran megakasztottak, azt a meggyőződésemet azonban, hogy az intézménynyel foglalkozunk életbevágó

¹ Korunk igazságszolgáltatásának vezéreszméi. Felolvasatott a Magyar Jogászegylet 1913 november 9-én tartott közgyűlésén az őszi ülészek megnyitása alkalmával. Magy. Jogászegyleti Ért. új f. VII. (1913) k. 52. sz.

érdekeink parancsolólag követelik, a háború tanulságai csak megerősítették. A munkán ennél fogva tovább dolgoztam s az már annyira előrehaladt, hogy a közel jövőben, mielőtt a körülmények lehetővé teszik, a kötet kiadására is vállalkozhatom.

E tanulmányomból mint új hajtás egy másik, terjedelemre nézve sokkal kisebb tanulmányom nőtt ki, melyben azt óhajtom megvilágítani, hogy a nemzetközi bíraskodás milyen szerepet játszik a magyar jogban és hogy a magyar nemzetnek milyen szerep jutott a nemzetközi bíraskodás eszméjének fejlesztése körül. Ez a kérdés minket legközelebből érint. Épen azért elhatároztam, hogy ezt a tanulmányomat itt mutatom be.

Mindjárt bevezetésül ki kell emelnem, hogy habár a vezetés egyik irányban sem vált osztályrésziünké, a magyar nemzet mindig, valahányszor erre alkalma nyílt, a nemzetközi bíraskodás eszméje iránt teljes megértést és igen meleg rokonérzést tanúsított. Itt is bebizonyult, mint már sok más esetben, hogy nagy kultureszmék a magyar lélekben mindig igen fogékony talajra akadnak. Bármint is áll a dolog, szerepünket a nemzetközi bíraskodás körül ismernünk kell, mert a jövőben ez az intézmény a mi jogunkban is nagy tényező lesz. Jövő kialakulásával szemben a mi jogunkban biztos álláspontot csak akkor foglalhatunk el, ha tisztán látjuk, hogy eddig miképen illeszkedett be jogrendszerünkbe. Előbb azonban általában kell az intézményről néhány megjegyzést előrebocsátanom.

A nemzetközi bíraskodás államok közötti bíraskodás. Azoknak az ellentéteknek eldöntésére szolgál, melyek államok közt merülnek fel. A bíraskodást pedig fölöttük oly bíróság gyakorolja, mely a perben álló felek egyikének souverainitása alá sem tartozik. E két tétel adja a nemzetközi bíraskodás lényegét, abban az értelemben, melyben itt veszem. Vannak a nemzetközi bíraskodásnak más alakjai is. Ezek azonban ma még csak kialakulóban vannak, róluk itt nem is szólok. Alig lehet azonban kétségünk, hogy idővel ezeknek is nagyobb szerepük lesz s hogy különösen az államok magánfelekkel szemben is kénytelenek lesznek magukat a nemzetközi bíraskodásnak alávetni. Ma még azonban mindezt, mikor nemzetközi bíraskodásról szólnunk, figyelmen kívül hagyjuk s alatta egyedül az államok közötti bíraskodást értjük, melyben a döntést nemzetközi bíróság gyakorolja.

A mai nemzetközi bíraskodásnak két vezérlő gondolata van, melyek azt a korábbi idők nemzetközi bíraskodásától élesen megkülönböztetik. Az egyik, hogy az államok érintkezésében a jog uralmát minél teljesebben törekszik megvalósítani; a másik, hogy egyetemességre törekszik, vagyis a jog eszméjét a bíró ítélete által a földkerekség minden államával szemben akarja életre kelteni.

Hogy a mai nemzetközi bíraskodás a jog eszméjén alapszik, annak igen világosan a két hágai békeegyezmény is ad kifejezést. Mindegyik kimondja, hogy a nemzetközi bíraskodás a *jog tisztelete* alapján való ítélkezés. Ez az elvi kijelentés, mely a világ összes culturállamainak felfogását tükrözteti vissza, igen nagy haladás a nemzetközi jog terén.

Volt nemzetközi bíraskodás az ókorban a görög városi államok közt és volt nemzetközi bíraskodás a középkorban is, de ez inkább az ellentétes érdekeket kiegyenlítő rendezés volt csak, nem pedig jogszolgáltatás. Hosszú szünet után a Jay-féle választott bírósági szerződés alapján, melyet Jay északamerikai főbíró bizonyos kanadai vitás kérdések elbírálására 1794-ben hazája megbízásából kötött ¹ Nagy-Britanniával, a nemzetközi bíraskodás újból feléled, a XIX. század folyamán mind nagyobb tért hódít, s ezenközben mindinkább kivetkőződik rendező jellegéből, s átalakul a jogot kiszolgáltató ítélkezéssé. Ez a fejlődési menet azonban még ma sem ért véget, mert a nemzetközi bíraskodásban a rendező elem még ma is elég nagy szerepet játszik.²

A nemzetközi bíraskodás egyetemessége szintén a múlt század jogfejlődésének egyik legértékesebb eredménye. A görög városi államok nemzetközi bíraskodást csak egymás közt ismeretek, a barbárok ellen engesztelhetlen gyűlöletet hirdettek. A középkor is a nemzetközi bíraskodást csak a keresztény népekre fogadta el, a pogányokkal szemben azt nem ismerte el. Ellen-

¹ James Brown Scott, The Hague Peace conferences of 1899 and 1907; Baltimore 1909. I. 210.

² A XIX. század folyamán hozott nemzetközi bírósági ítéleteket összegyűjtötte Lafontaine, Pasirisie internationale. Histoire documentaire des arbitrages internationaux 1902. Továbbá Lapradelle és Politis, Recueil des arbitrages internationaux. Eddig csak I. k. 1798–1885-ig terjedő anyagot öleli fel. 1905.

ben a mai kor a nemzetközi bíraskodást egyetemessé teszi, azt a világ minden népére kiterjeszti, mely rendezett állami életet él.

Nem véletlen, hogy a nemzetközi bíraskodás a XIX. században újból feléled, s hogy a jog és egyetemesség eszméi hatják át mindjobban. E században az államok belső jogintézményeit mélyen átjárja az emberies gondolkodás, a jogegyenlőség és a jogtisztelet. Mihelyt a jog és emberiség eszméje általánossá vált az állam belső jogrendjében, az ellenállhatlan erővel utat tört magának az államok érintkezésében is. Mert az államok belső és nemzetközi élete szoros kölcsönhatásban van egymással. Minden haladás az államok belső jogrendjében haladást szül a nemzetközi jogrendben is. Csak így tudjuk megérteni, hogy a XIX. században indul meg nagy lelkesedéssel és bátor kitartással a mozgalom a nemzetközi bíraskodás fejlesztéseért, hogy valósággal e század folyamán az intézmény folyton izmosodik, s hogy legszebb eredményeit az 1899. és 1907. évi hágai béke-egyezményekben éri el. Mikor a világháború kitört, a fejlődés még nem jutott el teljes kialakulásához. A hatalmas épület falai már megvoltak, de tetőzete még hiányzott. A háború keserű tapasztalatai a népeket mindenesetre meg fogják győzni arról, hogy a félbenmaradt művet minél teljesebben kiépíteniök nagy életérdekeik követelik.

Az intézmény rendkívül nagy jelentősége abban rejlik, hogy az államok közt a békés viszony fenntartásának egyik legalkalmasabb eszköze.

Hosszú idők tapasztalatából bátran leszűrhetjük azt a tanulságot, hogy a jogsértéseket megnyugtató módon egyedül az igazságszolgáltatás, a bíró szava orvosolja. Az igazságérzet mélyen gyökerezik egyesek és népek lelkében egyaránt. Ez az érzet az ő legteljesebb megnyugtatóását a bírói ítéletben találja. Így van ez az államok érintkezésében is. Ha vizsgáljuk azokat az eseteket, melyeket eddig a nemzetközi bíróságok eldöntöttek, bennük jogi szempontból gyakran sok kifogásolni valót találunk, de túlnyomó részben a peres feleket mégis megnyugtatták, azt a feszültséget, melyet közöttük a vitás ügy előidézett volt, legtöbbször minden utóhatás nélkül megszüntették. Hogy mennyiben hátrítottak el háborúkat, azt teljes bizonyossággal senki sem tudná megmondani. De hogy több esetben a háború vesze-

delme már igen közel volt, s hogy az a bíróság döntése folytán teljesen megszűnt, az egészen kétségtelen.

Csak néhány példát hozok fel. Az »Alabama« ügyből kifolyólag Nagy-Britannia és az Északamerikai Egyesült-Államok közt a viszony annyira elmérgesedett, hogy már majdnem háborúra került a sor. Végül a felek mégis választott bírósági szerződést kötöttek, s a bíróság Nagy-Britanniát 15½ millió dollár megfizetésében marasztalta az Unio¹ javára. Az Alabama egy kalózhajó volt, melyet az északamerikai polgárháború alatt (1861—1865.) Angliában építettek a déli államok javára s mely az északi államok polgárainak rengeteg sok kárt okozott. Igen heves összecsapások támadt a *Delagoa* vasút ügyéből kifolyólag egyfelől az Északamerikai Egyesült-Államok és Nagy-Britannia, másfelől Portugál közt. Nagy-Britannia már a diplomáciai összeköttetést is megszakította. Végül 1891-ben választott bírósági ítéletben állapodtak meg, melynek alapján a bíróság 15 millió frank kártérítést ítélt meg a felperesek javára.² Sok aggodalomra adott okot a *casablancai* ügy is, mely Németország és Franciaország közt merült fel 1908-ban. A panasz oka az volt, hogy német consularatusi közegek egy német alattvalót, ki a francia idegen legióban szolgált, akartak egy német hajóra eljuttatni. A francia közegek ezt megakadályozták s a német alkalmazottakat megverték. A bíróság mind a két fél közegeit hibásaknak jelentette ki.³ Mindezekben az esetekben a bíróság ítélete igen nehéz helyzeteken segíthette át az államokat.

De a nemzetközi bíraskodás értékelésénél nemcsak azt kell nézniünk, hogy egy bírósági ítélet mennyiben hátrított el háborút, hanem azt is, hogy az igen nagy mértékben szilárdítja az álla-

¹ Az irodalom az Alabama-ügygel sokat foglalkozott. Az összes iratokat közli Lafontaine, Pasieris 138. L. még Revon, L'arbitrage international 1892., 327.; Mérignac, Traité théorique et pratique de l'arbitrage international 1895. 103. Fried, Handbuch der Friedensbewegung; második kiadás 1911. I. 192. Legfőképpen Thomas Balch, International courts. Második kiadás 1912.

² Fried, Handbuch I. 194.; Lafontaine, Pasieris 397., az összes iratok.

³ Az iratokat közli a Conseil administratif de la cour permanente d'arbitrage. Továbbá csak az ítéletet *Strupp* Urkunden zur Geschichte des Völkerrechts II. 516.

mok békés viszonyát. Sok vitás ügy van, a melyek, ha bíróilag el sem döntik, nem idézett volna elő háborút, de bizalmatlanságot kelt, elhidegülést idéz elő. Ennek következményei pedig kiszámíthatatlanok s gyakran semmis okokból fegyveres összetűzésekre vezetnek. Ezenkívül a nemzetközi bíraskodásnak közvetve is igen jelentékeny a mérséklő hatása. Az igazságszolgáltatásnak általában az a lélektana, hogy nemcsak a felmerült jogsérelemért ad elégtételt, hanem növeli a jogrend tiszteletét és csökkenti a jogsértések számát. Így van ez a nemzetközi bíraskodásnál is. A szertelen önzésnek és a féktelen érvényesülési váagnak, melyek a népeket gyakran a legrútabb jogsértésekre elragadják, leginkább egy erősen kifejlesztett nemzetközi bíraskodás nevelő hatása fog majd a jövőben határt szabni.

Elévülhetetlen érdeme mindazoknak, a kik a nemzetközi bíraskodás e jótékony hatásait felismerték s a múlt század kezdetétől oly lankadatlan buzgósággal küzdenek megvalósulásáért. Hogy nemes törekvésükben sokszor túlhajtanak, az egészen nyilvánvaló. Ha sokan még most is arról álmodoznak, hogy lehet az emberiséget világállamba vagy legalább egyes földrészek államait szorosabb állami szövetségbe összehozni, hogy lehet ezen államalakulás és az annak útján gyakorlandó államok közötti bíraskodás által az örök békét megvalósítani, azok alig elérhető eszmények után törnek.¹ A nemzetközi bíraskodás útján szerényebb és egészen gyakorlati célokat kívánunk elérni. Kívánjuk azt, hogy az államok közötti ellentétek minél nagyobb számban bírói szóval nyerjenek elintéztet. Minél inkább egyenlítik ki az ellentéteket így, annál kisebb a háború veszedelme. Az ellentéteket pedig annál nagyobb számban lehet bírói úton kiegyenlíteni, minél tökéletesebbé tesszük a nemzetközi bíraskodást.

A nemzetközi bíraskodás a nemzetközi viszályok békés elintézésének nem az egyedüli eszköze. Kívüle vannak még: a jó

¹ Igen helyesen ítéli meg a nemzetközi bíraskodás jövőjét b. Wlaszics Gyula a semlegességről írt tanulmányában. Megjelent először francia nyelven *Revue de Hongrie* 1917 évfolyamában (márciusi f.) és magyar nyelven: »A semlegesség a világháborúban« cím alatt. Olcsó Könyvtár 1864—1866. füzet. 83. Ebben a szellemben *Lammasch* is, *Das Völkerrecht nach dem Kriege*. Publications de l'Institut Nobel Norvégien. III. k. 1917. 172. A munka csak értekezésem megírása után jelent meg.

szolgálat, a közvetítés és a vizsgáló-bizottságok. Ezek is a maguk helyén és idején rendkívül nagy szolgálatokat tesznek. Közülük csak a vizsgáló-bizottságok intézményére utalok, mely épen legutóbbi időben tett igen nagy haladást. Közvetlenül a háború kitörése előtt, sőt részben azóta is, az Északamerikai Egyesült-Államok számos állammal, köztük valamennyi ellenséges hatalommal egyezményre léptek, melynek értelmében állandó vizsgáló-bizottságokat szerveznek, s mely szerint összeütközés esetén egymás ellen háborút mindaddig nem indítanak, míg a bizottság az esetet meg nem vizsgálja. Mindezek az eszközök azonban jelentőség dolgában nem mérkőzhetnek a nemzetközi bíraskodással. Valamennyinél mellékbecapások, a hatalmasabb államok illetéktelen érvényesülése könnyen idézhetik elő, hogy az ügyet a gyöngébb félre kedvezőtlenül intézik el. Azt a célt, melyet ma mindenekelőtt elérni akarunk, hogy a nemzetközi érintkezésben a jog eszméje uralkodjék, egyikük sem szolgálja oly hatékonyan, mint a nemzetközi bíraskodás.

E bevezető megjegyzések kiegészítéseül még csak annyit, hogy a nemzetközi bíraskodás mindig az államok megegyezésén, szerződésén alapszik. Az államok fölött nincs souverainitás, s így egy állam sem kényszeríthető arra, hogy magát saját elhatározása nélkül a nemzetközi bíraskodásnak alávesse. A szerződés különféle módon és különféle hatálylyal köthető meg. Ennek részletezése most messze vezetne. Csak azt emelem ki, hogy a nemzetközi bíraskodás egyetemességre irányuló szellemének megfelelően, azt világegyezményben törekszenek megállapítani. A világegyezmény már meg is van, de a bíraskodás ma még csak facultativ s a bíróságnak, melyet felállítottak, igen laza a szervezete. A jövő útja, hogy a nemzetközi bíraskodás, melynek ezenről is világegyezményen kell alapulnia, kötelező legyen és sokkal szilárdabb jellegű bírósággal legyen összekötve mint most. S épen ez a két pont az, hol a nemzetközi bíraskodás igen szorosan fog bekapcsolódni az államok belső jogrendjébe, s így a mi jogunkba is.

Most pedig nézzük, hogy ez az intézmény minő pályát futott meg a magyar jogban.

II.

A nemzetközi bíraskodásnak két korszakát kell megkülönböztetnünk: az egyik az első hágai békeegyezmény előtti, a másik az azt követő idő. Ezt a megkülönböztetést természetesen a magyar jog szempontjából is kell megtennünk.

Az első korszak nálunk csak az alkotmány visszaállításával kezdődik. Az ország külügyi kérdésekben ekkor kezdi ismét jogait gyakorolni, s a nemzetközi szerződések megkötésénél, s általában a nemzetközi intézmények létesítésénél hosszú szünetelés után csak ezen időtől fogva lép a nemzetközi érintkezésben külsőleg is előtérbe.

Nemzetközi bíraskodásunk régebbi fejlődése, vagy az országnak ahhoz való valamelyes vonatkozása csak közvetve bír jelentőséggel, a mint hogy általában is a nemzetközi bíraskodásnak a XIX. századot megelőző eredményei csak mint érdekes történeti adalékok jöhetnek figyelembe a mai nemzetközi bíraskodás megítélésénél, kialakulására befolyást azonban nem gyakoroltak.

A középkori magyar jogban a nemzetközi bíraskodásnak csak igen gyér nyomaira akadunk. Midőn erről szólok, emlékeztünkbe kell idéznünk, a mit az imént a régebbi nemzetközi bíraskodásról általában mondtam: az kevésbé volt ítélkezés mint rendezés. Érdekes példa erre egy 1276-ban hozott választott bírósági ítélet. Ebben két püspökből és egy világi férfiúból álló választott bíróság tarka összevisszaságban sok különféle ügyet döntött el és rendezett Rudolf római császár, német király és Ottokár cseh király között, s abban a bíróság *«arbitrando»* többi közt azt is kimondotta, hogy Ottokár adja oda leányát feleségül Rudolfnak.¹ A középkori nemzetközi bíraskodásban továbbá nem annyira az államok, mint a fejedelmek állanak előtérben. Sok okkal mondhatnók, hogy a középkori nemzetközi bíraskodás fejedelmek közti bíraskodás. De általában is, a mint igen furcsa eredményre jutnánk, ha a középkor igazságszolgáltatási intézményeit a mai kor mértéke szerint akarnók

¹ Fejér, Codex Diplomaticus V. 2. 324–328.

megítélni, épúgy áll ez a középkori nemzetközi bíraskodásra is. A középkornak igen nagy fogékonysága volt az igazságszolgáltatás eszméje iránt, de legtöbbször hiányoztak feltételei és eszközei, hogy a jó szándékot megvalósítsa. Innen van, hogy a középkorban elég sűrűn találkozunk választott bírósági szerződésekkel, vegyítve szenvedelmes pusztító háborúkkal.

Áttérve már most a nemzetközi bíraskodás szerepére legrégibb jogunkban, eddig erre nézve csak az alábbi adalékokat sikerült felkutatnom.

V. István magyar és Ottokár cseh király 1270 október 16-ikán Pozsony közelében egy Dunaszigeten ideiglenes békét kötöttek, melyben többi közt választott bíróságban is megállapodtak, számos köztük függőben levő vitás kérdés elbírálására. E célból mindegyik fél négy-négy bírót küldött ki.¹

Igen érdekes az a választott bírósági szerződés is, melyet ugyancsak V. István magyar és Ottokár cseh király 1271-ben kötöttek, s melyben V. István a maga részéről közbenjárónak, bírónak és barátságos közvetítőnek — *mediatricem, arbitricem et amicabilem compositricem* — az ő nővérét, Erzsébet krakói hercegnőt nevezi meg.²

Még jobban leköti figyelmünket az az ítélet, melyet egy választott bíróság IV. Kun László magyar és Ottokár cseh király között hozott, s a melyben a bíróság *«arbitrando»* kimondja, hogy Ottokár adja vissza Lászlónak mindazokat a javakat, hadi felszerelést és egyéb jogokat, melyeket ez utóbbitól bír. Együttal az ítélet kimondja, ha valamelyikük a békét megzavarná, a római császár a megtámadottat támogassa tanácsosul és tettel a békeszegő ellen. Szerkezetileg ennek az ítéletnek az a sajátosság van, hogy az alkatrésze annak a már fentebb említett ítéletnek, melyet 1276-ban a választott bíróság Rudolf római császár és Ottokár cseh király közt hozott. A bírák magukat kifejezetten e kettő bírónak nevezik — *arbitri Dominorum Romanorum et Bohemiae Regum*. Mégis az ítélet végén ki-

¹ Az esetet először Palacky említi, *Geschichte von Böhmen* 1866. II. 1. 207–208., egy eddig nem használt, a munkában részben közölt okirat alapján. Azonban épen a reánk tartozó részét az okiratnak nem közli.

² Fejér, Codex Dip. V. 1. 127.

mondják, hogy abba a magyar királyt is belefoglalták: «pronunciavimus arbitrando quod illustris rex Hungariae cum suis quoad plenam amicitiam cum Domino rege Bohemiae ac suis, praesenti concordiae amicitiae specialiter includantur». S ezen az alapon ítelt a bíróság kettejük ügyében.¹

Kázmér lengyel király és Károly Morvaország őrgófja (marchio Moravie) 1335-ben fegyverszünetet kötöttek, melybe Róbert Károly magyar királyt is befoglalták. Az ügynek reánk ebből a szempontból van némi vonatkozása. A felek a fegyverszünetet választott bírósági szerződéssel kötötték össze. Megállapították, hogy ha valamelyikük a fegyverszünetet megszegné, követeket küldenek ki, a kik a megtérítendő kárt általuk választandó bírák ítélete szerint fogják meghatározni.²

A nemzetközi bíraskodásnak valamennyi esete közt legjellemzőbb az az ítélet, melyet Róbert Károly magyar és János cseh király hoztak Visegrád várában 1335 Erzsébet napját (nov. 15.) követő vasárnap, Kázmér lengyel király és a német

¹ Külföldi írók is szólnak a magyar és a cseh király közötti választott bíraskodásról s idejét 1276-ra teszik. Így Scott, The Hague Peace Conferences of 1899 and 1907. I. 203. l. azt mondja: «In 1276 two bishops and a warrior were made judges between the Kings of Hungary and Bohemia». Forrást egyáltalában nem idéz. Ter Meulen, i. m. 84. pedig egyenesen azt állítja, hogy ilyen bíróság valósággal el is járt az ügyükben: «Schon im Jahre 1276 wurde ein Streit zwischen den Königen von Ungarn und Böhmen von einem Schiedsgerichte beigelegt». Forrás gyanánt Jones, International arbitration as a substitute for war between nations. St. Andrews, 1907. 99. l. hivatkozik. Ehhez a munkához a háború miatt, sajnos, nem sikerült hozzáférnem. A külföldi írók, úgy látszik, erre az esetre gondolnak, csak az nem érthető, hogy miért nem mondják, hogy az Rudolf és Ottokár közötti ítélet volt, mert ők benne a főszemélyek. Volt szó 1276-ban arról is, hogy a magyar és cseh király állandó szövetségre lépnek. De ez nem jött létre. A szövetség megkötésénél I. Károly sicíliai királynak Ottokár ipjának is jelen kellett volna lennie az ő követi által. Ő e célra két püspököt és egy világi tanácsost küldött ki. Fejér, Codex Dip. V. 311. V. ő. még Szabó Károly: Kun László 1272—1290. Magyar Történelmi Életrajzok, 40—43. Miután a személymegjelölés egészben véve egybevág Scott előadásával, lehet, hogy az ő forrása erre gondolt. Itt azonban nincs is ítéletről szó.

² ... iuxta bonorum virorum arbitrium ad hoc communiter eligendorum... Fejér, Cod. Dip. VIII. 4. 26.

lovagrend közt felmerült perben. A vitázó felek ügyük eldöntését a két királyra, mint bíróra és barátságos közvetítőre — in nos reges Hungariae et Bohemiae, tanquam communiter arbitratores et amicabiles compositores — bízta. Ők a megbízásnak minden részletre kiterjedő ítéletben meg is feleltek.¹

A középkort mélységes vallási érzület hatotta át, mely legimposansabban a keresztes hadjáratokban nyilatkozott meg, később pedig a törökök visszaverésére irányuló törekvésekben nyert kifejezést. És minthogy érezték, hogy a célta egymagában egy keresztény állam sem valósíthatja meg, többször felmerült egy európai államszövetség eszméje, melynek valamennyi európai állam lett volna a tagja. Ennek az államalakulásnak feladata lett volna a keresztény népek között örök békét teremteni, s viszáltaikat egy nemzetközi bíróság útján elintézni. Minket ezek a tervek e helyütt azért érdekelnek, mert az új állami szövetezésnek Magyarország is lett volna egyik tagja.

Az eszmét legelőször Dubois Péter vetette fel «De recuperatione terre sanctae» című munkájában (1306 körül). Az ő terve szerint a francia király felhívására a római pápa a praelatusokat és a souverain keresztény fejedelmeket Toulouse közelében concilium-ba hívta volna össze. Ez a concilium szervezte volna az állandó nemzetközi bíróságot is, melyből vita esetén a felek megalakították volna a három egyházi és három világi bíróból álló tanácsot. Az ítélet ellen a római pápához lehetett volna fellebbezni.²

Jelentősebb volt Dubois eszméjénél Podebrad cseh király terve, mert míg az előbbi csak magánmunka volt, az utóbbi egy államfő kezdeményezése, s így komolyabban is foglalkoztak vele. Minket azért is érint közelebbről, mert vele szemben a magyar király is határozott állást foglalt. A terv szerint, a melynek azellemi szerzője Marini, a cseh király minisztere volt, a keresztény államok egy örök szövetségre (unio in perpetuum duratura) lépnek, a melyben egy bíróságot (consistorium) létesí-

¹ Fejér, Cod. Dip. VIII. 4. 70—73.

² További részletekről itt nem szólhatunk. L. Meyer E. H.: Die staats- und völkerrechtlichen Ideen von Peter Dubois 1908; Ter Meulen: Der Gedanke der internationalen Organisation, 101. 1917; Redlob: Das Problem des Völkerrechts, 1917. 105.

tettek volna. E bíróság a szövetkező államok vitáit intézte volna el. Kiterjedt volna a szövetkezés adózási és katonai kérdésekre is. Minderről azonban itt most nem lehet szó.

Érdekesebben megvilágítja a nemzetközi bíráskodás szerepét a mi jogunkban, hogy I. Mátyás király Pódebrad cseh király államszövetségi tervével, s így az abban javaslatba hozott nemzetközi bíráskodással szemben minő álláspontot foglalt el. Pódebrad terve a törökök ellen irányult; de voltaképpen a pápa hatalmának megtörése volt a célja, s ezért akarta a keresztény államokat egy szövetséges államba való belépésre rávenni, melyben a tag-államok közti viszályokat bíróság döntötte volna el, s így köztük nem támadt volna többé háború.¹ A terv, mint említém, tulajdonképpen az ő kalandor miniszterének, Marini-nek fejében szülemlett meg; ő járta be az udvarokat, hogy a tervnek az uralkodókat meggyerje. És habár XI. Lajos francia király az eszmével rokonszenvezett, I. Mátyás az ő apósának, Pódebradnak tervét visszautasította. A francia király 1464 tavaszán követeket küldött Mátyás királyhoz, kik neki a tervet előterjesztették. Mátyás megütközött azon, hogy Pódebrad tervével elsősorban nem ő hozzá fordult, mit tőle, mint veje, elvárhatott volna. A francia királylyal szívesen lép szövetségre, de oly fontos tervre nézve, mint az európai államszövetség, választ nem adhatja oly gyorsan mint kívánják, s a nélkül, hogy erről előbb a pápával, a császárral és Velenczével ne érintkezzen. Hozzátette, hogy maga részéről a nemzetközi jogrend ellenőrzését, ez volna a keresztény parlament főcélja, szükségesnek nem látja, mert ő minden ellenségével békére és egyességre lépett, a hitetleneket kivéve, a kikkel megegyezni lehetetlen. Az államszövetség célja, a törököket kiűzni, nagyon szép, de a keresztény fejedelmek tegyenek is valamit. Magyarország győztesen áll nekik ellen, annyira, hogy most már nem is kell saját léteért küzdenie ellenük, hanem ezt egyedül a kereszténység becsületéért és dicsőségeért teszi. Őt arra kérni, hogy

¹ Újabban e kalandos tervről egész irodalom keletkezett. Legjobban tájékoztat Schweitzky E., Der europäische Fürstenbund Georgs von Pódebrad. 1907. Ugyanitt közölve a tervezet teljes latin szövege is, 108—123. Ter Meulen, i. m. 1917. 85. és 108.

ne szűnjék meg a törökök ellen küzdeni, reá nézve inkább sértő, mert róla fel se tehető, hogy erre valamikor képes volna.¹

Még később is felmerül több ízben egy európai államszövetség eszméje. Itt csak Sully, IV. Henrik francia király miniszterének tervét említem fel, melyet ő az ő uralkodójának tulajdonított, s azért általában »le grand dessein de Henri IV« néve alatt ismeretes; valósággal azonban a terv jóval később a király halála után, 1635 körül jött létre. E terv a Habsburgok uralmának megtörésével egészen új államalakulást tart szem előtt, s a szerint Magyarország mint választási monarchia szerepelt volna az európai államszövetségben. Az államok közti viszályokat ezen terv szerint is egy választott bíróság gyakorolta volna. A szövetségnek lett volna egy általános és hat provinciális tanácsa. A bíráskodást az államok közt ez utóbbiak első fokon, amaz pedig mint fellebbezési forum gyakorolta volna.²

Az újkor egyáltalában nem kedvezett a nemzetközi bíráskodásnak. Magyarországon ehhez még az is hozzájárult, hogy állami léte állandóan veszélyeztetve volt, állami függetlenségét folyton elhomályosítani törekedtek. Ekként hiányoztak a nemzetközi bíráskodás kifejlődésének legelemibb feltételei a mi jogunkban, még ha egyébként a kor felfogása kedvezett is volna neki.

Jogéletünkben e téren az alkotmány visszaállításáig nem is történt semmiféle változás.

A legelső alkalom, midőn a nemzetközi bíráskodás törvénytarunkba bevonul, Siam-mal kötött kereskedelmi szerződésünk, melyet az 1871 : XXVIII. t.-cz.-kel iktattak törvénybe. E szerződés 26. cikke kimondja, hogy ha a szerződő felek közt »oly vitás kérdés vagy véleménykülönbség« támadna, melyet barátságos úton elintézni nem sikerül, elbírálását egy barátságos sem-

¹ Jordan, Das Königtum Georgs von Pódebrad. 1861. 168—169. A közlés a követség egyik cseh kíséretjének feljegyzésein alapszik (u. o. 170. l. 180. jegy.). A lényegre megegyezően adja elő a dolgot H. Markgraf, Über Georg von Podiebrad Project eines christlichen Fürstenbundes zur Vertreibung der Türken aus Europa und Herstellung des allgemeinen Friedens innerhalb der Christenheit. Historische Zeitschr. XXI. k. (1869) 294—296.

² További részletek minket itt nem érintenek. L. Ter Meulen, i. m. 160; Redlob, i. m. 122.

leges állam ítéletére bízzák. Ugyanabban az évben Chiná-val és Japán-nal kötött kereskedelmi szerződéseinket is törvénybe iktatták, ezekben azonban a választott bírósági záradék már hiányzik. De ugyanakkor több európai állammal (Franciaország, Svéd-Norvégország, Olaszország, Spanyolország), nemkülönben számos amerikai állammal (Guatemala, Északamerikai Egyesült-Államok, Uruguay, Argentína, Peru, Chile) kötött kereskedelmi és consuli szerződéseinket is iktatták törvénybe, nemzetközi bíraskodásról ezekben sincs szó. Hogy Siammal kötött kereskedelmi szerződésünkben a választott bírósági záradék előfordul, azt egyedül arra kell visszavezetnünk, hogy abban az időben Siam angol befolyás alatt sok más állammal kötött kereskedelmi szerződéseibe a választott bírósági záradékot szintén felvette.¹

Második nemzetközi egyezményünk, melyben a választott bírósági záradék előfordul: a *Kongo-egyezmény* (megkötve Berlinben 1885 február 26., beiktatva az 1886: XIV. t.-cz.-ben). Ennek 11. cz.-ke értelmében az egyezményt aláíró hatalmak kötelezték magukat jó szolgálataikat felajánlani (à prêter leurs bons offices) a Kongo-terület semlegessége érdekében, ha közülök többen háborúba elegyednének. Ez egyezmény 12. cz.-ke értelmében, s ez tartozik tulajdonképpen reánk, az aláíró államok kötelezik magukat arra, hogy ha köztük a Kongo-terület kérdésében komoly nézeteltérés merülne fel, mielőtt fegyvert ragadnának, egy vagy több barátságos hatalom közbenjárását (la médiation) fogják kikérni. Ugyanakkor fenntartják maguknak azt is, hogy belátásuk szerint *választott bírósági eljárás*hoz (le recours facultatif à la procédure de l'arbitrage) folyamodjanak. E szerint itt a bíraskodás csak facultatív.² Az egyezményben sem a bíróság összetételének módja, sem az eljárás szabályozva nincs. Ez a hiány az egyezményben megállapított választott bíraskodás hatályát még jobban leszűkíti. Jellemző azonban, hogy

¹ Lammasch, Die Lehre der Schiedsgerichtsbarkeit in ihrem ganzen Umfange. Stier-Somlo-féle Handbuch des Völkerrechts. III. k. 3. rész. 1914. 52.

² Kongo államot 1907-ben Belgium annectálta. Richter, Die Neutralisation von Staaten, insbesondere die der Schweiz, Belgiens, Luxemburg und des hinteren Kongostaates. 1913. 83—93. Az egyezmény ennek következtében Belgiumra ment át.

az egyezmény kötelezően megállapítja a jó szolgálatot, s ezzel nagy mértékben ellensúlyozza a bíraskodásra vonatkozó megállapodás gyöngye hatályát. A hágai békeegyezményekben a jó szolgálat kötelező hatályát nem tudták feltétlenül keresztülvinni, a Kongoegyezményben jóval előbb ez már sikerült.

Az *afrikai rabszolgakereskedés* elnyomása tárgyában (megkötve Brüsszelben, 1890 július 2., törvénybe iktatva 1892: IX. t.-cz.-ben) fennálló egyezmény a választott bíraskodást annak a kártérítési összegnek megállapítására szabályozza, mely az által támadt, hogy egy hajót jogellenesen, azon a címen tartóztattak fel, mert a rabszolgakereskedés céljaira használták fel volna. (LV. és LVIII. cz.) Az egyezmény a bíraskodást ebben a kérdésben kötelezően állapítja meg. Az egyezmény meghatározza az ítélkező bíróság összeállításának módját is. «Az elfogó hajótiszt és azon hatóság, mely a vizsgálatot vezette, 48 órán belül egy-egy választott bírót és a két választott bíró 24 órán belül egy elnököt fognak választani. A választott bírák, a mennyire lehetséges, az egyezményt aláíró hatalmak diplomatai, consuli vagy bírósági tisztviselői sorából választandók. A szerződő államok szolgálatában álló bennszülöttek határozottan ki vannak zárva. A határozat szavazattöbbséggel hozatik és végérvényesnek tekintendő» (LV. cz.). Ha a választott bíróság nem alakul meg a megszabott határidőn belül, a kártérítést a két kormány megegyezése szerint fogja meghatározni, vagy pedig választott bíróság által fogja megállapíttatni. Az így megállapított kár hat hónapon belül térítendő meg. (LVIII. cz.) A választott bírói eljárás ebben az utóbbi esetben tehát már nem kötelező, hanem csak facultatív.

Az eljárás pedig mind a két esetben oly asommás módon eszközözlendő, mint azt az egyezményt aláíró hatalmaknak alávetett területeken érvényben levő törvények és szabályzatok megengedik. (LVII. cz.)

Az *egyetemes postaszerződés* (megkötve Bécsben, 1891 július 4-én, beczikkelyezve 1892: XI. t.-cz. által) kötelező választott bíraskodást állapít meg a szerződés magyarázata vagy ajánlott kiildemény elveszése esetében felmerülő szavatosság kérdésében (23. cz.). Ezt az egyezményt később egy másikkal pótolták (meg-

M. Tud. Ak. értekezések a phil. és társadalmi tud. kör. II. k. 2. sz.

kötve Rómában, 1906 május 26., beczikkelyezve 1908: XLV. t.-cz. által). Ez az egyezmény a bíraskodás körét tágabban állapítja meg «a szerződés magyarázása körül vagy a szóban levő szerződés alkalmazásánál valamely igazgatás szavatossága tekintetében» (23. cz.). Az egyezmény meghatározza a bíróság megalkotásának módját is olyképen, hogy minden érdekelt igazgatás a vitás ügyben közvetlenül nem érdekelt egy-egy egyesületi tagot választ. A választott bíróság általános szavazattöbbséggel határoz. A szavazatok megoszlása esetén a vita eldöntésére a bíróság egy más, a vitás ügyben szintén nem érdekelt igazgatást választ. (23. cz. Új egyezmény 23. cz.)¹ Az eljárás nincs szabályozva.

Mindezeket az egyezményeket törvényhozásunk minden nagyobb vita nélkül iktatta törvénybe. Ha történtek is felszólalások, mint az afrikai rabszolgakereskedés elnyomásáról szóló egyezménynél, ezek nem a választott bírósági záradékra vonatkoztak.

E négy egyezmény közül az első csak külön egyezmény, míg a három utóbbi világegyezmény. A két legutóbbi a bíróság szervezésének módját is meghatározza. Valamennyi közt legjelentősebb a reánk nézve is leggyakorlatibb az egyetemes postaszerződés. A földkerekség államainak egyik legjelentősebb, a mindennapi életet legközvetlenebbül érintő organisációját létesíti ez az egyezmény, s erre a célra választott bíraskodást is szervez.

Az ezen egyezményekben megállapított választott bírósági záradékok gyakorlati alkalmazására magyar vonatkozásban eddig még nem került sor.

Nem tartozik a most felsorolt egyezmények közé a berni vasúti árufuvarozási egyezményben megállapított választott bírósági záradék. (1892: XXV. t.-cz. 57. cz. 3.) Itt nem államok állanak egymással szemben, mint felek, hanem vasúti vál-

¹ Értéknnyilvántással ellátott levelek és dobozok, postai utalványok, nemzetközi postai csomagok, postai megbízások, azonosági könyvecskék, hírlapelőfizetések és egyéb ily szolgálati ágak berendezése az egyesület különböző államai vagy államcsoportjai közt külön egyezmény tárgyát képezi. (19 c) Ugyanígy 1908: XLV. 19. c. A fentebb megállapított választott bírói eljárás erre is kiterjed (23 c¹). Új egyezmény 23 c.

lalatok. Ezek ugyanis a közöttük felmerülő vitás ügyek elbírálását a Bernben szervezett központi hivatalra bízhatják. Ez is ugyan a nemzetközi bíraskodásnak egyik alakja, de egészen más, mint a melyről itt szólnunk. A berni vasúti fuvarozási egyezmény szerint az államok saját bíróságai helyett szerveznek facultative egy nemzetközi bíróságot magánfelek ügyében, holott itt arról van szó, hogy az államok mint felek állítanak fel maguk számára nemzetközi bíróságot.

A nemzetközi bíraskodásnak a magyar jogban előforduló egyik legjelentősebb esete a tátrai Halastó körüli terület ügye.

E vidéken hosszú idő óta voltak határvillongások szepesvármegyei és gácsországi földbirtokosok közt, melyeknek egyelőre az volt a vége, hogy a vitás terület Magyarország birtokában maradt. Az osztrák kormány azonban ebben nem akart megnyugodni, s miután a kormányok közti tárgyalások eredményre nem vezettek, a magyar kormány indítványára abban állapodott meg a két kormány, hogy az ügy eldöntését választott bíróság ítéletére bízzák. Így jött létre az 1897: II. t.-cz., mely a miniszteriumnak felhatalmazást ad arra, hogy Magyarország és Ausztria közt Szepes vármegye és Gácsország szélén, az úgynevezett Halastó körüli területen, az országos határvonal megállapítását választott bíróság döntése alá bocsássa és ezen választott bíróság alakítása és kiküldése iránt az osztrák kormánnyal egyetértőleg intézkedjék.¹ A törvényjavaslatot a képviselőház 1896 szeptember 21-ikén tárgyalta és vita nélkül elfogadta.² E törvény folytán a választott bírósági eljárás megindult, a nélkül, hogy a két kormány formális választott bírósági szerződést — *compromissum* — kötött volna. A választott

¹ A t.j. b^ő indokolást tartalmaz. Legfontosabb az a közlése, hogy a választott bíróság eszméjét a magyar kormány vetette fel, s ezt az osztrák kormány elfogadta. Továbbá, hogy szükséges volt bírói útra terelni az ügyet, mivel a multban a tapasztalat mutatta, hogy *regnicolaris* bizottságokkal célt nem lehet elérni. 1892—97. képvh. irom. XXXVI. 136. A t.jot a közigazgatási és igazságügyi bizottság tárgyalta. Ez utóbbinak jelentéséből különösen azt a részt kell kiemelniünk, hogy a bizottság jegyzőkönyvbe vettette a jelenvolt belügyi miniszter azt a kijelentését, hogy a bíróság elnöke sem magyar, sem osztrák honos nem lesz. U. o. 245. És tényleg nem is volt.

² 1892—97. Képvh. nap. XXXIV. 147.

bíróság mint háromtagú tanács alakult meg: egyik tagja magyar, másik tagja osztrák állampolgár volt, az elnököt egy svájci állampolgárt, a lausannei bíróság elnökét, ők ketten közösen választották.¹ A bíróság 1902 augusztus 21-ikén kezdte meg működését Grácban s ugyanott szeptember 13-ikán meghozta ítéletét. A tárgyalás folyamán azonban a Halastónál helyszíni szemlét is tartott. Az eljárás menetéből csupán az érdemel említést, hogy a választott bíróság írásbeli előkészítés után, szóbeli tárgyalást tartott, melyen a feleket külön meghatalmazottak képviselték. A bíróság ítéletét igen kimerítő indokolással látta el. A háromtagú bíróság szavazattöbbséggel határozott; tehát nem úgy volt szervezve, mint az első hágai békeegyezmény előtti választott bíróságok túlnyomó része, hogy a harmadik tagot (umpire) a két fél bírái csak az esetre választották volna, ha egymás közt meg nem egyeznek.² Az ítélet azonban Magyarországra nézve kedvezőtlen volt. A bíróság ugyanis a vitás terület túlnyomó részét — az egész vitás terület mintegy 651 katastrális holdat tett ki³ — Ausztriának ítélte oda. Egyúttal azonban az osztrák kormány képviselőjének jegyzőkönyvbe vétetni kért azt a fenntartását, hogy Magyarország ellen később esetleg további területi igényt, az úgynevezett lengyel nyeregig, támaszthasson, visszautasította, „mint olyant, mely a mindkét részről alkotott és választott bírósági szerződésül szolgáló törvények tartalmával és céljával ellenkezik, tehát megengedhetlen”. Az ítélet rendelkező részét, mely a határrendezést és a fenntartás visszautasítását tartalmazza, a magyar törvényhozás az 1903: IX. t.-cz.-ben törvénybe iktatta. A képviselőház igazságügyi bizottsága a legnagyobb tisztelettel fogadta a nemzetközi bíróság ítéletét, habár az Magyarországra nézve kedvezőtlen volt. Ugyanezt tette az országgyűlés is, s a törvényjavaslatot vita nélkül elfogadta. Egyúttal tudomásul vette az osztrák miniszterelnök átiratát, mely szerint az osztrák kormány képviselőjének jegyző-

¹ Magyar bíró: *Lehoczky Kálmán*, a pozsonyi kir. ítélőtábla elnöke, osztrák bíró: dr. *lovag Mniszek Tschornicki Sándor*, a lengyeli főtörvényszék elnöke; ők ketten elnökül dr. *Winkler Jánost*, a svájci szövetségi bíróság elnökét választották.

² Lafontaine, *Pasicrisie* számos példát nyújt erre.

³ 1892—97. Képvh. Irom. XXXVI. 136.

könyvbe foglalt fenntartását nem teszi magáévá, s a határkérdést az ítélettel végleg eldöntöttnek tekinti.¹

A Halastó ügyében lefolytatott perrel most nem áll módomban bővebben foglalkozni. Csupán azt kell kiemelnem, hogy egészen szokatlan és merőben perjogellenes volt a hozandó ítélettel szemben fenntartással élni, s már eleve el nem ismerni végleges döntésnek azt az ítéletet, a mely a fél érdekeit mindenben nem elégítené ki. A fenntartás nyomatékos visszautasítása, s az osztrák kormány részéről annak kijelentése, hogy a döntést véglegesnek tekinti, nagyon megnyugtató volt, de perjogilag mégis fölöslegesnek kell tekinteniünk, mert egy ítélet ellen bejelentett fenntartás, akár előzetesen, akár utólagosan jelentik be, egészen értéktelen, ha az ítélet ellen nincs helye perorvoslatnak. Itt pedig a perorvoslat ki volt zárva.

Figyelemre méltó az is, hogy az egész per a törvényhozás legteljesebb befolyása mellett bonyolódott le. A törvényhozás nemcsak a választott bírósági eljárás megindítására adott felhatalmazást — sőt a két törvényt a választott bírósági szerződést pótlónak tekintették — hanem magát a választott bírósági ítéletet is törvénybe iktatták. Vajjon ez csak azért történt, mert az állam területéről volt szó, melyre vonatkozó minden intézkedés a törvényhozás hatáskörébe tartozik, vagy pedig, mert általában a nemzetközi választott bírláskodásra vonatkozó minden intézkedést a magyar törvényhozás saját jóváhagyása alá tartozónak kíván-e vonni, ma még nyitott kérdésnek kell tekinteniünk, a Halastó ügye lévén az egyetlen eset, melyben ítéletre került a sor, s így a kérdés eldöntésére minden támpontunk hiányzik.²

¹ Az ítélet beczikkelyezése végett bemutatott törvényjavaslat rövid indokolás mellett közli az ítélet szövegét magyar és német nyelven. 1901—06. Képvh. Irom. XX. k. 239. l.; az igazságügyi bizottság jelentése u. o. 292.; az osztrák miniszterelnök átirata u. o. 302. A képviselőház 1903 június 16-án tárgyalta az ügyet. Képvh. Nap. X. 325.

² Az ítélet beczikkelyezéséről szóló tj. indoklásában azonban mégis van két hely, melyekben valamelyes állásfoglalást lehet sejtteni. Ezek szerint: „Az érdekelt két állam törvényhozásának akaratából, a mely a kérdés eldöntését választott bíróságra bízta, tehát törvényszerűen létrejött választott bírósági ítélet a nemzetközi jog értelmében — az érdekeltkre jogerős véglegesen érvényes egyezség erejével bír, mely nem támadható meg,

Kiemelem még azt, hogy az ítélet saját indokolása szerint nem azért döntött túlnyomó részben Ausztria javára, mert a jog mellette lett volna; nincs ugyanis semmiféle államjogi actus, sem emberemlékezetet meghaladó elbirtoklás, melyre Ausztria jogát alapítani lehetett volna, hanem, mert a bíróság által megállapított száraz határ volt a legtermészetesebb. Emellett egy kisebb, de igen értékes terület Magyarországnak ítéltetett oda. »Ily módon, méltányossági okokból és a mindkét részbeli határlakosok békés együttélésére irányzott szempontokból Magyarország érdekei a területalakulás keretén belül nyílt lehetőséghez képest kitelhetőleg számításba vétettek.«¹ Nyilvánvaló tehát, hogy az ítélet nem jogot döntött el, hanem határt rendezett. A magyar közönség körében pedig nagy lehangoltságot idézett elő, mindazáltal mindenki, mint végérvényes s többé nem érinthető döntést fogadta el.²

Az ítélet tárgyában 1902 október 20-ikán a miniszterelnökhöz interpellációt is intéztek.³ Az interpelláló képviselő (Visontai Soma) főleg azt tette szóvá, hogy a kormányok a választott bírói eljárásra

mert a bíróság törvényes megbízásának, a mely teljesen tág felhatalmazást tartalmazott, keretén belül járt el. — Továbbá: »Mivel jelen esetben olyan határrendezés forog szóban, a mely Magyarországnak (bár az osztrák cs. kir. kormány részéről tagadásba vett) tényleges birtokában volt terület átengedésével jár, az ítélet a törvényhozásnak az ország törvényei közé való becikkelyezése céljából bemutatattatik«. 1901/06. Képvh. Irom. XX. 241. Az első idézetből azt lehetne kiolvasnunk, hogy minden nemzetközi választott bírósági szerződés — compromissum — törvénybe iktatandó volna. A másik idézetből pedig azt, hogy a választott bíróság ítélete csak annyiban iktatandó törvénybe, a mennyiben az állam területéről van szó.

¹ 1901—1906. Képvh. Irom. XX. 263.

² A perrel az irodalom is foglalkozott. Igen éles, beható jogászai kritika tárgyává teszi *Oberschall Adolf*: A halastói határkérdésben hozott választott bírósági ítélet. *Jogállam*. II. k. (1903) 413—422. *Victor Korn*, Arbitrage dans le différend international entre l'Autriche et la Hongrie au sujet de la frontière près du lac dit «l'oeil de la Mer» au Tatra. *Revue de droit international et de la législation comparée*. Második sor. VIII. k. (1906) 162—212. Rövid bevezetés után közli az egész anyagot. *Blockiszewski*, L'Oeil de Mer. Un conflit des frontières entre l'Autriche et la Hongrie réglé par jugement arbitral. *Revue générale de droit international* X. k. (1903) 419—435.

³ 1901—6. Képvh. Nap. VIII. 122.

felhatalmazó törvények alapján nem kötöttek compromissumot, vagyis választott bírói szerződést, melyben a vita tárgyát, a bíróság hatáskörét pontosan megállapították volna. Ezért történt, hogy a bíróság minden irányítás nélkül állott s ítélkezés helyett határrendezésre vállalkozott. A miniszterelnök (Széll Kálmán) nyomban válaszolt. A bajon azonban már nem lehetett többé segíteni.

A tátrai Halastó ügyében hozott ítélettel lezáródik a magyar nemzetközi bíraskodás első korszaka. Négy választott bírósági záradék és egy választott bírósági per az egész, a mit ez a korszak felmutathat. Önálló szerződést jövőre irányuló nemzetközi bíraskodás iránt az ország ebben a korszakban nem kötött. Az eredmény nem nagy, de kezdetnek mégis számottevő. Sokkal nagyobb eredményeket a külföld sem tud felmutatni. Pedig itt már a nemzetközi bíraskodás iránti mozgalom igen élénk volt, az eszme már ismertebb volt és mélyebb gyökeret is vert mint nálunk, hol iránta csak egy szűkebb körben mutattak nagyobb érdeklődést.¹ A fordulat nálunk is, valamint az egész világon az első hágai béke-conferentiával áll be, s ezzel kezdődik a nemzetközi bíraskodás második korszaka, mely alatt az intézmény világszerte hatalmasan fellendült.

III.

Az első hágai béke-conferentia 1899 május 18-ikán ült össze. Ezúttal nem foglalkozhatom e világtörténelmi jelentőségű tanácskozással részletesen. A conferentia II. Miklós orosz csár kezdeményezésére jött létre. Az az átirat, melyet a csár megbízásából az ő külügyminisztere, gróf *Muravieff* 1898 augusztus 24-ikén a csári udvarnál akkreditált követekhez intézett s melyben a conferentia tartását hozta javaslatba, az egész világnak nagy meglepetést okozott. Pedig az eszme nem érlelődött meg az orosz uralkodóban minden előkészület nélkül. A mult század utolsó két évtizedében már igen élénk agitatio folyt a nemzet-

¹ A legelső, ki a magyar irodalomban a nemzetközi bíraskodás fejlődéséről összefoglaló áttekintést nyújt, *Ferenczy Árpád*: A nemzetközi választott bíróságok multja, jelene és jövője. 1902.

közi bíráskodás érdekében. Ekkor már széles körökben átértékelték, hogy a háborús veszedelmek csökkentésére a nemzetközi bíráskodás egyik legjobb eszköz.

A mozgalom hullámai eljutottak mi hozzánk is. Most kitűzött célomhoz képest csak arról óhajtok szólni, hogy Magyarország miképpen vett részt a nagy esemény előkészítő munkájában.

A magyar nemzet iránti tisztelete és hódolata jeléül az interparlamentáris unio VII. konferenciáját a magyar állam ezer éves fennállásának megünneplése évében, 1896 szeptember 23-án és 24-én Budapesten tartotta meg. Az unio erre annál nagyobb készséggel határozta el magát, mert a magyar országgyűlés tagjai kezdettől fogva igen nagy rokonszenvet tanúsítottak az unio céljai és tanácskozásai iránt. Minden ülésén nagy számban jelentek meg és szellemi tevékenységében is nagyon számottevő módon vettek részt. A budapesti ülésen a magyar csoport indítványára¹ az unio kimondotta, hogy az egyes csoportok bizonyos határidőn belül az illetékes tényezőknél kérjék, hogy az államok különös és általános tartalmú választott bírósági szerződéseket kössenek, s hogy főleg sürgessék egy diplomatiái konferencia összehívását, a melynek feladata lenne az uniónak Brüsszelben tartott VI. konferenciáján hozott határozata értelmében egy állandó nemzetközi bíróság felállítását előkészíteni.² A magyar csoport a megbízásnak csakhamar meg is felelt, 1897 június 30-ikán a hozott határozatnak megfelelően nagy alaposítással írt és teljes tájékoztatásra valló emlékiratot intézett a magyar kormányhoz a nemzetközi bíráskodás ügyének hathatós előmozdítása céljából. Tudtommal ez volt magyar részről a legelső kezdeményező lépés a nemzetközi bíráskodás ügyében, s reánk nézve már ezért is nagy a fontossága.³

Az interparlamentáris unio budapesti konferenciáját még egy más körülmény is történeti jelentőségűvé tette. Oroszország-

¹ Előadója Berzeviczy Albert volt.

² Compte Rendu de la VII-me Conférence interparlementaire de Budapest. 79. L. még Lange, Union interparlementaire. Résolutions des Conférences. 1911. 59.

³ A munkálatot Széll Kálmán mint elnök, Pázmány Dénes mint titkár és Berzeviczy Albert mint előadó írták alá; e legutóbbi a jeles munkálat szerzője is.

nak ekkor még nem volt parlamenti képviselője, s így a konferencián nem is vett részt. A karzatról azonban a tanácskozást végighallgatta Oroszország budapesti főconsula, *Bazili*, a ki benyomásairól kormányának jelentést tett. A jelentés az irattárba került, s bizonyára ott is maradt volna időtlen időig, ha Muravieff nem kerül az orosz külügyek élére. Bazili-t a külügyminiszterium rendelte be, ennek pedig volt gondja arra, hogy jelentése az irattár homályából napfényre jusson és az orosz uralkodó íróasztalára kerüljön. A jelentés az orosz uralkodóra rendkívül mély benyomást gyakorolt, s döntő szerepe volt az 1898 augusztus havában kelt czári manifestum kibocsátására. Ezeket az adatokat, melyek hitelességét nincs okom kétségbe vonni, *Howard Evans* munkájából veszem, melyben *Sir Randal Cremer* életrajzát megírta.¹ E kiváló férfiú egyszerű ácslegényből a nemzetközi bíráskodás lánglelkű és nagytekintélyű bajnoka lett. A budapesti konferencián egyébként ő maga is részt vett, s egy 1903-ban tartott beszédében, melyet azon ünnepelésé alkalmából mondott el, hogy a Nobel-békedíjat neki ítéltek oda, a budapesti konferencia döntő befolyását a czár elhatározására, s így az első hágai békeegyezmény létrejöttére, ő is kiemeli.²

A czári manifestum napokon át foglalkoztatta a magyar közvéleményt és a magyar sajtót. A képviselőház 1898 szeptember 7-ikén tartott ülésén a miniszterelnökhöz igen meleg hangú interpellációt is intéztek a czári manifestum tárgyában.³ A miniszterelnök szeptember 26-ikán válaszolt. Kijelentette, hogy a külügyi kormány a konferenciát szívesen fogadja, a lehetőség szerint támogatja és megtartása elé nehézségeket nem gördít. Ő is törvényben biztosított jogánál fogva »leghatározottabban hajlandó támogatni a konferencia megvalósítását«. Szükségesnek tartotta azonban hozzátenni, hogy »ismeri és nem kicsinyli azon nehézségeket sem, melyek a nagy eszme gyakorlati megvalósításának útjában állanak.«⁴

¹ Sir Randal Cremer. His Life and Work 1909. 176.—181. Kiegészítésként néhány adatra nézve l. még W. T. Stead, La Chronique de la Conférence de la Haye. 1899. 7.

² A beszédet közli *Evans* i. m. 272.

³ 1896—901. Képvh. Nap. XVII. k. 50.

⁴ U. o. 117.

közi bíráskodás érdekében. Ekkor már széles körökben átértékelték, hogy a háborús veszedelmek csökkentésére a nemzetközi bíráskodás egyik legjobb eszköz.

A mozgalom hullámai eljutottak mi hozzánk is. Most kitűzött célomhoz képest csak arról óhajtok szólni, hogy Magyarország miképpen vett részt a nagy esemény előkészítő munkájában.

A magyar nemzet iránti tisztelete és hódolata jeléül az interparlamentáris unio VII. konferenciáját a magyar állam ezer éves fennállásának megünneplése évében, 1896 szeptember 23-án és 24-én Budapesten tartotta meg. Az unio erre annál nagyobb készséggel határozta el magát, mert a magyar országgyűlés tagjai kezdettől fogva igen nagy rokonszenvet tanúsítottak az unio céljai és tanácskozásai iránt. Minden ülésén nagy számban jelentek meg és szellemi tevékenységében is nagyon számottevő módon vettek részt. A budapesti ülésen a magyar csoport indítványára¹ az unio kimondotta, hogy az egyes csoportok bizonyos határidőn belül az illetékes tényezőknél kéri, hogy az államok különös és általános tartalmú választott bírósági szerződéseket kössenek, s hogy főleg sürgessék egy diplomatiái konferencia összehívását, a melynek feladata lenne az uniónak Brüsszelben tartott VI. konferenciáján hozott határozata értelmében egy állandó nemzetközi bíróság felállítását előkészíteni.² A magyar csoport a megbízásnak csakhamar meg is felelt, 1897 június 30-ikán a hozott határozatnak megfelelően nagy alaposággal írt és teljes tájékoztatásra valló emlékiratot intézett a magyar kormányhoz a nemzetközi bíráskodás ügyének hathatós előmozdítása céljából. Tudtommal ez volt magyar részről a legelső kezdeményező lépés a nemzetközi bíráskodás ügyében, s reánk nézve már ezért is nagy a fontossága.³

Az interparlamentáris unio budapesti konferenciáját még egy más körülmény is történeti jelentőségűvé tette. Oroszország-

¹ Előadója Berzeviczy Albert volt.

² Compte Rendu de la VII-me Conférence interparlementaire de Budapest. 79. L. még Lange, Union interparlementaire. Résolutions des Conférences. 1911. 59.

³ A munkálatot Széll Kálmán mint elnök, Pázmándy Dénes mint titkár és Berzeviczy Albert mint előadó írták alá; e legutóbbi a jeles munkálat szerzője is.

nak ekkor még nem volt parlamenti képviselője, s így a konferencián nem is vett részt. A karzatról azonban a tanácskozást végighallgatta Oroszország budapesti főconsula, *Bazili*, a ki benyomásairól kormányának jelentést tett. A jelentés az irattárba került, s bizonyára ott is maradt volna időtlen időig, ha Muravieff nem kerül az orosz külügyek élére. Bazili-t a külügyminiszterium rendelte be, ennek pedig volt gondja arra, hogy jelentése az irattár homályából napfényre jusson és az orosz uralkodó tróntalára kerüljön. A jelentés az orosz uralkodóra rendkívül mély benyomást gyakorolt, s döntő szerepe volt az 1898 augusztus havában kelt czári manifestum kibocsátására. Ezeket az adatokat, melyek hitelességét nincs okom kétségbe vonni, *Howard Evans* munkájából veszem, melyben *Sir Randal Cremer* életrajzát megírta.¹ E kiváló férfiú egyszerű ácslegényből a nemzetközi bíráskodás lánglelkű és nagytekintélyű bajnoka lett. A budapesti konferencián egyébként ő maga is részt vett, s egy 1903-ban tartott beszédében, melyet azon ünnepelésé alkalmából mondott el, hogy a Nobel-békedíjat neki ítéltek oda, a budapesti konferencia döntő befolyását a czár elhatározására, s így az első hágai békeegyezmény létrejöttére, ő is kiemeli.²

A czári manifestum napokon át foglalkoztatta a magyar közvéleményt és a magyar sajtót. A képviselőház 1898 szeptember 7-ikén tartott ülésén a miniszterelnökhöz igen meleg hangú interpellációt is intéztek a czári manifestum tárgyában.³ A miniszterelnök szeptember 26-ikán válaszolt. Kijelentette, hogy a külügyi kormány a konferenciát szívesen fogadja, a lehetőség szerint támogatja és megtartása elé nehézségeket nem gördít. Ő is törvényben biztosított jogánál fogva »leghatározottabban hajlandó támogatni a konferencia megvalósítását«. Szükségesnek tartotta azonban hozzátenni, hogy »ismeri és nem kicsinyli azon nehézségeket sem, melyek a nagy eszme gyakorlati megvalósításának útjában állanak.«⁴

¹ Sir Randal Cremer. His Life and Work 1909. 176.—181. Kiegészítésként néhány adatra nézve l. még W. T. Stead, La Chronique de la Conférence de la Haye. 1899. 7.

² A beszédet közli *Evans* i. m. 272.

³ 1896—901. Képvh. Nap. XVII. k. 50.

⁴ U. o. 117.

vonatkozó egyezmény Nagy-Britannia vonakodása miatt ratifikálva nem lett.

Vannak, a kik a két békeegyezmény értékét igen kevésre becsülik,¹ ez azonban csak elenyésző kisebbség, az írók és gyakorlati államférfiak túlnyomó része a nemzetközi jog legjelentősebb alkotásának tekinti. És nem ok nélkül. E két egyezmény egyenesen világtörténelmi jelentőségű. A legelő példája arra, mely egész lelkünket megragadja, hogy a világ összes kulturális államai a nemzetközi ellentétek békés elintézésével tesznek ünnepélyes tanúságot. E tény jelentőségét nem szállítja le, hogy a két konferencián a nemzetközi bíraskodást nem sikerült oly tökéletes formában megvalósítani mint tervezték, és az sem, hogy a két békeegyezmény dacára is ránszakadt az emberiség legnagyobb háborúja. Mert ezek az egyezmények arra a nagy feladatra, hogy ezt a világtűst elhárítsák, szerény kezdetről lévén szó, nem is vállalkoztak.

Jogilag a két hágai békeegyezmény a legsajátságosabb jelenségek közé tartozik. Tulajdonképpen egyik sem »egyezmény«, azaz egyik sem »szerződés«, mert lekötöttséget egyik sem tartalmaz, sőt azt kifejezetten kizárja. Már pedig rendes jogi fogalomnak szerint szerződés alatt csak azt az akaratmegegyezést értjük, mely legalább az egyik félre nézve foglal magában lekötöttséget, itt azonban erről nincs szó. Mind a kettő csak facultative, a felek akaratához képest állapítja meg a nemzetközi bíraskodást. A gondolat árnyalásában mégis van köztük több érdekes különbség. Az első hágai békeegyezmény csak annak kijelentésére szorítkozik, hogy a szerződő államok a nemzetközi bíraskodást »jogi természetű kérdésekben és pedig első sorban a nemzetközi egyezmények értelmezésének és alkalmazásának kérdéseiben a leghathatósabb és egyszersmind a legmúltányosabb módnak ismerik el a diplomáciai úton meg nem oldott vitás ügyek elintézésére« (16. cz.). Attól azonban, hogy az intézményt a feleknek ajánlja, szigorúan tartózkodik. Volt olyan indítvány, hogy az ajánló záradékot vegyék fel az egyezménybe, Németország delegátusa azonban már ebben

¹ Stengel, Weltstaat und Friedensproblem. 1909, 47—49. és 71. s. k. II.

is obligatoriumot látott, s azért elejtették.¹ A második hágai békeegyezménybe Magyarország és Ausztria delegátusának, Méreynek javaslatára² már felvették az ajánló záradékot is. »Kíváncsi volna tehát — folytatja tovább az egyezmény ezikke — hogy az említett kérdésekre nézve felmerülő vitás ügyekben a szerződő Hatalmak előforduló esetben, a mennyiben a körülmények engedik, a választott bíraskodást vegyék igénybe.« (38. cz. második bek.)

A második hágai békeegyezményt, valamint a Porter-egyezményt megerősítő okiratot Magyarország és Ausztria részéről 1909 november 27-ikén tették le Hágában.³

A kormány a két békeegyezményt a többi egyezményekkel együtt 1913 június 2-ikén mutatta be a képviselőháznak. A törvényjavaslathoz kimerítő indoklás van csatolva, mely röviden a nemzetközi bíraskodás jelentőségét is vázolja.⁴ A képviselőház 1913 június 19-ikén tárgyalta a törvényjavaslatot. Néhány igen rövid, de meleg felszólalás hangzott el a nemzetközi bíraskodás mellett.⁵ A főrendiház is meleg rokonérzéssel fogadta a két hágai békeegyezményt.⁶

A magyar törvényhozás a két békeegyezményt, nemkülönben a követelések behajtásáról szóló egyezményt az 1913: XLIII. t.-cz.-kel iktatta törvénybe. Ugyanezzel a törvényezikkel iktatták be a hágai békeconferenciákon alkotott többi egyezmények túlnyomó részét is, ezekről azonban itt most nem szólhatok. Mind a két békeegyezményt törvénybe iktatni azért volt szükséges, mert vannak államok, melyek az első békeegyezményt ratifikálták, ellenben a másodikat nem, s így tekintettel rájuk az első egyezményt is, mint érvényben levőt, törvénybe kellett iktatni.

¹ Conf. internat. de la Paix. V. 56.

² A. D. II. 418.

³ L. a Conseil administratif de la Cour permanente d'arbitrage 1910. évi jelentését, valamint az 1913: XLIII. t.-cz. bevezető megjegyzését.

⁴ 1910—15. Képvh. Irom. XXVII. k. 33., különösen 419. l.

⁵ Közülök csak Nagy Ferencz beszédét kell kiemelnem, a ki arra utalt, hogy az egyezményeket előbb kellett volna törvénybe iktatni, mint ratifikálni. 1910—15. Képvh. Nap. XIX. 183. különösen 185.

⁶ 1910—15. Főrend. Irom. XV. 481.

Az 1913: XLIII. t.-cz. az ország legjelentősebb törvényei közé tartozik. A magyar nemzetet bekapcsolja abba a nagy világmozgalomba, mely az államok közötti viszályok békés kiegyenlítésére törekszik. Abban az időben alkottuk meg ezt a törvényt, midőn a közelgő világkatasztrópha jelei már elég érezhetően mutatkoztak. Jelentőségét ez csak fokozza, mert ezzel a magyar nemzet a nagy vérzivatar közeledtekor is bebizonyította békeszeretét s azt, hogy később csak megtámadott létének megvédésére ragadott fegyvert.

A két hágai békeegyezmény mélységes nyomokat vésett a nemzetek lelkébe. A történelemben nincs példa arra, hogy egy államokmány előtt oly őszinte és feltétlen tisztelettel hajolt meg volna az egész világ, mint a két hágai békeegyezmény előtt. Szelleméhez és rendelkezéseihez az államok oly nagy odaadással alkalmazkodnak, a minőre a legszigorúbban elvállalt jogi kötelezés sem indíthatná őket. A hágai nemzetközi bíróság megalakulásától, 1901-től kezdve, a világháború kitöréseig, tehát rövid tizenhárom év alatt 16 esetet bírált el, köztük néhány igen nehezett, a felek teljes megalégedésére. Az első hágai békeegyezménytől kezdve szintén a világháborúig az államok nem kevesebb, mint 113 önálló külön egyezményben állapították meg, még pedig most már kötelezően, a nemzetközi bíraskodást, s majdnem valamennyiben a hágai állandó bíróságot teszik meg bíróságnak.¹ Ebben a számban azonban csak a hágai állandó bíróság irodájában bejelentett (második egyezm. 43. cz.) egyezmények foglaltatnak benn, számuk valósággal valamivel több.

Ez a sok külön egyezmény mutatja, hogy a világegyezmény facultativ nemzetközi bíraskodása nem elégített ki, az államok egymáshoz való különös vonatkozásaikban a nemzetközi bíraskodás szigorúbb formája után törekedtek.

A példát Magyarország és Ausztria is követte, s az első hágai békeegyezmény óta nem kevesebb, mint öt kötelező választott bírósági egyezményt kötöttek. Az államok, melyekkel egyezményre léptek, a következők: *Portugál* (1906 febr. 13., 1913. évi XLIV.), *Északamerikai Egyesült Államok* (1909 január 15., 1913: XLV.), *Nagy-Britannia* (1910 július 16., 1913: XLVI.),

¹ L. a Conseil administratif 1914. évi rapport-ját.

Brazília (1910 október 19., 1913: XLVII.) és *Svájc* (1913 szept. 2.).¹ E legutóbbi még nincs törvénybe iktatva, ratificációja azonban már megtörtént. Az első négyet, mint a felsorolásból látható, közvetlenül a két hágai békeegyezményt követő törvény-cikk számok alatt iktatták törvénybe.

Mind az öt egyezmény szövege, némi kis eltéréstől eltekintve, egészen azonos. Az első három egyezmény három, a Brazíliával kötött egyezmény négy cikkből áll. Valamennyi megállapítja az *obligatoriumot*. Tehát a szerződő államok kötelezik magukat arra, hogy az egyezmény értelmében a nemzetközi bíraskodást igénybe vegyék. Az *obligatorium* azonban csak korlátolt és feltételes. Ki van mondva, hogy a választott bíraskodást jogi természetű kérdésekben vagy a felek közt fennálló szerződések értelmezése tekintetében állapítják meg; ki vannak véve mégis oly kérdések, a melyek a felek életbevágó érdekeit, függetlenségét vagy becsületét vagy pedig más államok érdekeit érintik. Bíróság gyanánt a hágai állandó bíróság van kikötve. Felmerülő vitás esetben a felek külön megállapodást kötnek, melyben pontosan megjelölik a vita tárgyát, a bíróság hatáskörét, megalakulását és az eljárást. Az egyezmény időtartama 5 év. Mind az öt egyezmény ezzel a tartalommal és beosztással is teljesen megegyezik a francia-angol egyezményenyl,² melyet Franciaország és Nagy-Britannia 1903 október 14-ikén kötöttek.³ Ez volt az első önálló egyezmény, melyet európai államok egymással kötöttek és mely sok államnak szolgált mintául. Nem mutatnak tehát eltérést tőle annyiban sem, hogy a francia-angol egyezmény példájára oly oknak, mely a bíraskodást kizárja, a harmadik állam érdekét is említik, a mi egyáltalában nem helyeselhető, mert teljesen fölösleges.

Jellemző körülmények még a következők. Portugállal kötött választott bírósági egyezményünket csak törvénybeiktatása után 1913 október 16-ikán ratificálták. Voltaképen minden egyez-

¹ L. Martens-Trippel-féle Nouveau Recueil général des Traités. 3. sorozat VIII. 719.

² 1910—15. Képvh. Irom. XXVII. 14.

³ Martens-Trippel-féle Nouveau Recueil général des Traités. 2. sor. XXXII. k. 479. Az egyezményt 1913 okt. 14-ikén további öt évre megújították. N. R. G. 3. sor. VIII. 166.

ménynél, melyhez a törvényhozás hozzájárulása szükséges, ezt kellene követni. Az Északamerikai Egyesült-Államokkal kötött egyezményünkben az Unio fenntartja magának, hogy a compromissum csak akkor válik hatályossá, ha a senatus is hozzájárul. Braziliával kötött egyezményben a compromissum hatályához általában az alkotmány által megkívánt intézkedések tartattnak fenn mind a két részről. A többiek erről egyáltalában nem intézkednek. Az Unióval kötött egyezményünk az öt év elteltével lejárván, azt 1914 május 6-ikán további öt évre megújították; a ratifikáló okiratokat ugyanazon év május 28-ikán cserélték ki.¹ Nagy-Britanniával és Braziliával kötött egyezményünkben ki van mondva, hogy az öt év elteltével, újabb öt évre megkötöttnek tekintendők, ha csak valamelyik fél a felmondás jogával nem él. A törvénybe iktatott egyezmény törvényjavaslatának indoklásából különösen azt a mozzanatot kell kiemelni, hogy az egyezmények becikkelyezése azért volt szükséges, mert a döntés alá bocsátandó kérdések közé olyanok is tartozhatnak, »a melyek tekintetében Magyarországon kétségtelenül csak a törvényhozás van hivatva intézkedni.«² Ebből az következnék, hogy más esetekben a törvénybeiktatás nem volna szükséges, ez azonban alig felel meg a magyar jog álláspontjának, melyet igazságszolgáltatási kérdések szabályozása tárgyában elfoglal.

IV.

Az általában elfogadott s egészen helyes nézet szerint a nemzetközi bírászkodás leghatályosabb fejlesztői az önálló egyezmények, melyeket az államok egyenesen a nemzetközi bírászkodás céljából kötöttek. Ezek rendszerint egy szélesebb körre vonatkoznak, de ezenfelül az államok azt a szándékát, hogy az ellentétek békés elintézésére mily nagy súlyt fektetnek, a legvilágosabban hozzák kifejezésre. Mellettük az egyéb egyezményekben megállapított választott bírósági záradékoknak kisebb a szerepük. Ezek a záradékok legtöbbször egészen szűk körre vonatkoznak,

¹ N. R. G. 3. s. VIII. 726.

² 1910—15. Képvh. Irom. XXVII. 14., 19., 26., 32.

s gyakran csak oly anyagra nézve állapítják meg a választott bírászkodást, melyből nagyobb ellentétek nem igen keletkeznek. Mindazonáltal jelentőségük még is nagy. A választott bírósági záradékok az önálló egyezményeket megelőző fokot képviselik a nemzetközi bírászkodás fejlődésében. Választott bírósági záradékok jóval előbb fordulnak elő, mint az első hágai békeegyezmény és az önálló választott bírósági külön egyezmények. Választott bírósági záradékok nélkül ezekhez alig is jutottunk el volna. Olykor azonban két-két államhoz való vonatkozásban igen fontos anyagot tesznek választott bírászkodás tárgyává s így fontosságuk is e miatt nagy.

A választott bírósági záradékok a magyar jogban leginkább e legutóbbi szempontból igényelnek különös figyelmet. Az első hágai békeegyezmény óta több oly egyezményt kötöttünk, melyekben a választott bírósági záradékok igen fontos viszonyokat vonnak be a bírászkodás körébe, s hozzá magát a bírászkodást oly kimerítően szabályozzák, mint ezt a legtöbb önálló választott bírósági egyezményben sem látjuk. Ez teszi szükségessé, hogy az első hágai békeegyezmény utáni időből való választott bírósági záradékainkat tüzetesebben megismertessem.

Az 1902 márczius 5-ikén Brüsszelben kötött nemzetközi *czukoregyezmény* (1903: I. t.-cz.) 7. cikke egy *állandó bizottságot* — *Commission permanente* — szervez, melynek feladata az egyezmény rendelkezéseinek végrehajtására felügyelni. Az i. cz. azonban még részletezi is (a—e) a bizottság hatáskörét. A bizottság szabályként csak a tényállás megállapítására és megvizsgálására szorítkozik, s határozata az államokra nem kötelező. Jelentése alapján egy esetleg összehívandó conferentia fog határozni. E szerint a bizottság nem egyéb mint állandó vizsgáló-bizottság. Két esetben azonban i. cikk b) és c) — részletezésüktől el kell tekintenem — a bizottság megállapítása és kiszámítása kötelező, s ennyiben az állandó bizottságot nemzetközi bíróságnak kell tekintenünk.¹ Az állandó bizottság Brüsszel-

¹ *Lammasch*: Über isolierte und institutionelle Schiedsgerichte. Jb. des Öf. R. VL (1912) 78., általában tekinti ezt a bizottságot bírósághoz közelállóknak.

M. Tud. Ak. értekezések a phil. és társadalmi tud. kör. II. k. 2. sz.

ben ülésezik, van állandó irodája. A bizottságba minden szerződő fél egy-egy kiküldöttet rendel. Ebből a szempontból »Ausztria és Magyarország külön szerződő feleknek« tekintetnek, vagyis olyanoknak, mintha nem közösen, hanem külön-külön szerződnenek. Ennélfogva Magyarország és Ausztria a bizottságba külön-külön rendelnek ki egy kiküldöttet. Minket az egyezménynek különösen ez a része érdekel, melyet jó lett volna más esetekben is mintául elfogadni.¹

Valamennyi közt legfontosabb *Austriával* kötött szerződésünk a kereskedelmi viszonyok kölcsönös szabályozása tárgyában (1907 október 8., 1908: XII. t. cz.) E szerződés XXIV. cikké értelmében az »ezen szerződés és az ahhoz mellékelt határozatok értelmezése vagy alkalmazása tekintetében felmerült nézeteltérések, melyeket a két kormány közvetlen tárgyalás útján nem képes megszüntetni, az egyik vagy másik állam kívánságára választott bírósági ítéllettel döntendő el.«²

A választott bíróság, melyet az egyezmény megállapít, *állandó jellegű jegyzékbíróság*. Alapgondolata teljesen azonos a hágai állandó bíróságéval. Ugyanis az egyezmény életbeléptétől számított első félévén belül mindegyik fél saját polgárai közül »négy állandó választott bírót nevezett ki«. Közülök azután minden egyes vitás esetben kettőt jelöl ki, hogy ezen esetben mint »választott bírák« működjenek. Ha az állandó választott bírák egyike halál, visszahívás vagy állásáról való leköszönés útján kiválik, úgy a teljes számra való kiegészítésnek négy héten belül kell megtörténnie.

Az adott esetben működni hivatott választott bíróság elnökét is egy előre meghatározott *jegyzékből* jelölik ki, még pedig egészen sajátos módon. Ugyanis a magyar kormány Ausztria »legfel-

¹ Az egyezményre vonatkozó pótegyezményt és jegyzőkönyvet az 1908: XIX. t. cz. iktatta törvénybe.

² A választott bíróságról teljesen ki vannak vonva a szerződés IV., XI., XX. és XXII. cz.-kei. Az egyezmény II. és III. cz.-ke annyiban van kivonva alóla, a mennyiben az ott említett szerződések megkötésének formájáról, nem pedig tartalmáról van szó. A választott bíróság dönt a fölött is, vajjon az ezen határozmányok értelmében a bíraskodásra illetékes-e, ha a két kormány között az elintézésre nézve nézeteltérés forog fenn.

sőbb bírói köreiből», az osztrák kormány pedig a magyar szent korona országainak legfelsőbb bírói köreiből öt-öt egyént jelöl ki. Ennek alapján a magyar kormány az osztrák kormány által javaslatba hozott egyének közül, az osztrák kormány pedig a magyar kormány által javaslatba hozott egyének közül kettőt-kettőt választ. E négy személyből álló jegyzék teszi ki az adott esetre szóló *elnökjelöltek* jegyzékét. Felmerülő vitás esetben ugyanis e jegyzékből sorshúzás útján határozzák meg az elnököt. Az elnökjelöltek állandó névsorát is a szerződés életbeléptétől számított első félévén belül készítették el. A névsornak esetleges kiegészítése ép úgy történik mint annak eredeti összeállítása, még akkor is, ha csak egy egyénről van szó.

Az öt tagból álló bíróság szavazattöbbséggel dönt.

Első alkalommal a bíróság székhelye a panaszlott területén lesz. Később felváltva az egyik, illetve a másik területen fog működni.

A két fél vagy esetről-esetre vagy pedig egyszer mindenkorra fog megegyezni a választott bíróság eljárására nézve. Ilyen megegyezés hiányában az eljárást a választott bíróság állapítja meg.

Az eljárás lehet tisztán írásbeli is. Ebben az esetben a bíróság székhelyére vonatkozó rendelkezésektől is el lehet térni, ha egyik fél sem tesz ellene kifogást.

A tanúk és szakértők meghallgatása tekintetében a két állam hatóságai a választott bíróságnak az illető kormányhoz intézett megkeresésére ép úgy kötelesek eleget tenni, tehát jogsegélyt nyújtani, mint a belföldi polgári bíróságok megkeresésére.¹

Habár az egyezmény kijelenti, hogy a felek a választott bírósági eljárást később fogják megállapítani, ezt az egyezmény mégis elég részletesen szabályozza. Az egyezményhez egy tizenhat szakaszból álló »ügyrend« van csatolva, mely az egyezmény kiegészítő része (XXIV. cz. ut. bek.), s mely az eljárást elég tüzetesen szabályozza. Abból, hogy az egyezmény ezt a szabályzatot ügyrendnek nevezi, arra lehetné következtetni, hogy itt csak a válasz-

¹ E két utóbbi bekezdés a lényegre megegyezik a Németországgal kötött kereskedelmi szerződés rendelkezéseivel. L. alább.

tott bíróság ügyviteli szabályairól van szó. Ezt az a már fentebb érintett körülmény is támogatná, hogy az egyezmény az eljárás szabályozását későbbi időre helyezi kilátásba. Mindazáltal a választott bíróság ügyrendje valóságos eljárási szabályzat, a bíróság előtti peres eljárásnak igen fontos mozzanatait szabályozza.

Ha közelebbről nézzük ezt az eljárási szabályzatot, lehetetlen fel nem ismernünk rokonságát a *hágai békeegyezmények* eljárási részével. Kétségtelen tehát, hogy ezek az egyezmények ilyen módon *közvetve* is gyakoroltak befolyást nemzetközi bíráskodásunk kialakulására.

Ha vitás eset merül fel, a két állam kormányának írásbeli megállapodásra kell jutnia, melyben a vita tárgyát megállapítják. A felek az iránt is megállapodnak, vajjon még a bíróság összeülése előtt közöljék-e a bírakkal a tényállást és a jogi kérdéseket. Mindegyik fél jogai és érdekei védelmére képviselőket küldhet ki. A bíróság meghatározza az eljárás nyelvét. Bármelyik fél indítványára a bíróság a szóbeli tárgyalás előtt írásbeli előkészítést rendelhet el. A szóbeli tárgyalás nem nyilvános. Ha előkészítő eljárás volt, új tényeket és bizonyítékokat a bíróság kizárhat, hacsak az ellenfél az utólagos előterjesztésbe bele nem egyezik. A bíróság ítéletét indokolni tartozik. Az ítélet végérvényes. Fellebbezést ki van zárva. Mindezeknek az intézkedéseknek lényege megvan a *hágai békeegyezményekben*.

Választott bírósági eljárást állapít meg tarifakérdésekben *Németországgal* kötött (1905 jan. 25. 1908: XX. t.-cz.) kereskedelmi szerződésünk 23. a) cikke is. A záradék a választott bíráskodást megállapítja tarifakérdésekben és a tarifákra vonatkozó póthatározmányoknak értelmezése vagy alkalmazása vagy a legnagyobb kedvezmény záradékának az érvényben levő egyéb szerződéses tarifák tényleges kezelése tekintetében felmerülő nézeteltérések tárgyában. A választott bíróság pedig minden vitás esetre akként alakíttatja meg, hogy mindegyik fél saját alattvalói közül két alkalmas egyént rendel ki választott bírónak és hogy a két fél elnöknek egy baráti viszonyban álló harmadik állam alattvalóját választja meg. A két fél fenntartja magának, hogy az adott esetben kinevezendő elnök személyére nézve egymással előre és bizonyos időtartamra megállapodjanak.

A záradék szerint a választott bíráskodás csak tarifakérdésekre szól, de a felek ugyanott fenntartották maguknak azt is, hogy a választott bíráskodást a kereskedelmi szerződés értelmezése vagy alkalmazása tekintetében egyéb esetekben is megállapíthassák. (i. cz.)

Alább a kereskedelmi szerződés 5. cz.-ben XIII. alatt a felek megállapodnak a választott bíróság működésének helyére nézve. Első esetben a panaszolt fél területein lesz a bíróság székhelye. Minden további esetben felváltva fog a bíróság az egyik, illetve a másik fél területein működni. Megállapodás történt a határozathozatal módjára nézve is. A bíróság szavazattöbbséggel határoz.

Az eljárás tekintetében a kereskedelmi szerződés úgy rendelkezik, hogy e tekintetben a felek vagy egyes esetben vagy egyszer mindenkorra fognak megállapodni. Ilyen megállapodás hiányában az eljárást a választott bíróság határozza meg. Az eljárás lehet írásbeli is. Ebben az esetben a bíróság székhelyére vonatkozó rendelkezésektől lehet eltérni, ha e miatt egyik fél sem tesz kifogást. A szerződő felek hatóságai tanúk vagy szakértők kihallgatása esetében a választott bíróságnak jogsegélyt kötelesek nyújtani.

A Németországgal megállapított választott bírósági záradéknak igen nagy a jelentősége annál a szoros kapcsolatnál fogva, mely az országot Németországhoz fűzi. Jelentőségét azonban fokozza még az is, hogy az ott megállapított választott bíráskodás mintául szolgált későbbi kereskedelmi szerződéseink választott bírósági záradékainak, s így *mintazáradéknak* tekinthető.

Ugyanis *Belgiummal* (1906 február 16; 1908: XXII. t.-cz.) megkötött kereskedelmi szerződésünk választott bírósági záradéka (18. cz.) a választott bíráskodást ép úgy szabályozza mint német szerződésünk.

Rendelkezéseinek lényege átment *Olaszországgal* (1906 február 11; 1908: XXII. t.-cz.) kötött kereskedelmi és hajózási szerződésünk 15. cz.-be is.

Rendelkezéseit átvette a bíróság összeállítására és az eljárásra vonatkozó részében *Olaszországgal* kötött egyezményünk (1909 szept. 19; 1911: XII. t.-cz.) a munkásbalesetbiztosítási viszonyosság tárgyában. E legutóbbi egyezmény abból a szempontból is nagyon figyelemre méltó, hogy azt egyedül Magyarország kötötte

meg Olaszországgal; Ausztria ott nem szerepel mint szerződést kötő fél. Az egyezményben tehát ismét igen világosan jut kifejezésre a két szövetséges állam mindegyikének önálló szerződési képessége más államokkal szemben, de különösen is mindegyiknek önálló jogalanyisága a nemzetközi bíraskodás terén.

Választott bírósági záradékot tartalmaz az 1910 július 14/27-ikén *Szerbiával* kötött kereskedelmi szerződésünk is. (XVII. cz.) A záradék szószerint megegyezik német kereskedelmi szerződésünk választott bírósági záradékával.

Választott bírósági záradéka van a nemzetközi *radiotelegraph*-egyezménynek is (megkötve Berlinben 1906 november 3; 1909: XX. t.-cz.). Ez egyezmény vagy a reá vonatkozó végrehajtási szabályzat magyarázata vagy végrehajtása tekintetében felmerülő nézeteltérés esetében a vitás kérdés választott bíróság ítélete alá bocsátható. Bíróság gyanánt a felek által választott az ügyben nem érdekelt kormányok szerepelnek (18. cz.). Jellemző, hogy a bíraskodás itt csak facultativ. Ennek az egyezménynek helyébe lépett az 1912 július 5-ikén Londonban megkötött *radiotelegraph*-egyezmény (1914: XVI. t.-cz.). A választott bírósági záradékot egészen változatlanul ez is fenntartja (18. cz.).

Végül választott bírósági záradéka van *Bulgáriával* 1911 május 31-ikén kötött consuli egyezményünknek (1912: XXVII. t.-cz.) is. A 29. cz. szerint az egyezményből támadható vitás kérdéseket, ha barátságos megegyezés nem sikerül, választott bírósági úton kell elintézni, azon elvek szerint, melyeket a nemzetközi viszályok békés kiegyenlítése tárgyában az 1907 október 18-ikán Hágában kötött egyezmény állapított meg.

Ezeket az egyezményeket kiegészíti az a két egyezményünk, a melyek vizsgálóbizottság, vagy mint az egyezmények mondják, *vegyes bizottság* — *commission mixte* — kiküldése iránt tartalmaznak rendelkezéseket.

Németországgal 1905 január 25-ikén kötött állategészségügyi egyezményünk (1908: XXV. t.-cz.) zárójegyzőkönyvének 15. pontja kimondja, hogy ha az állategészségügyi egyezmény kezelésére nézve a szerződő felek közt nézeteltérés merülne fel, akkor a felek egyikének kívánságára egy vegyes bizottság véleménynyilvánítása fog bekívántatni. A véleménynyilvánítás a

hozandó határozatnál *méltányos* figyelemben fog részesülni (*équitablement apprécie*). A vegyes bizottság négy, illetve öt tagból alakul meg. Mindegyik fél ugyanis két-két tagot küld ki a bizottságba. Ennek joga van magát, ha a tagok valamely esetben nem tudnak megegyezni, egy ötödik taggal kiegészíteni. Hogy ki legyen ez az egy ötödik tag, arra nézve a bizottság tagjainak megállapodása irányadó. Ennek hiányában a bizottság megalakításának első esetében a szerződő felek egyikének állampolgárai, a második esetben a másik fél állampolgárai közül, s így váltakozva választandó. Az első esetben sorshúzás útján állapítatik meg, hogy melyik állam polgárai közül kell venni az ötödik tagot.

Olaszországgal 1906 február 11-ikén kötött állategészségügyi egyezményünk (1908: XXIV. t.-cz.) zárójegyzőkönyvének 2. pontja szintén vegyes bizottságot küld ki. A rendelkezés szószerint megegyezik Németországgal kötött állategészségügyi egyezményünk fentebb ismertetett rendelkezésével. A német egyezmény tehát itt is mintául szolgált.

Nemzetközi bíraskodásunk második korszaka a világháború kitörésével záródik le. Ez idő alatt a nemzetközi bíraskodásról két világegyezményt iktattunk törvénybe. Kötöttünk öt önálló külön egyezményt, melyekben a nemzetközi bíraskodást kötelezően megállapítjuk. És van kilencz egyezményünk választott bírósági záradékkal. És végül van két egyezményünk vizsgálóbizottsági záradékkal. Mindenesetre igen jelentős eredmény. Összehasonlítva ezt az első hágai békeegyezmény előtti választott bírósági záradékokkal, már bizonyos állandóbb elvi álláspont is kezd leszűrődni. Míg az első hágai békeegyezményt megelőző időben sem a bíróság összeállítására, sem az eljárásra nézve semmiféle megállapodottságot nem tudunk észrevenni, addig az azt követő időben állandó bírósági typussá az *ötös tanács* válik két-két honos bíróval mindegyik fél részéről s egy általuk választott idegen honosságú elnökkel. Valamennyi választott bírósági záradékunk, az ausztriai is beleértve, öt tagból álló bíróságot szervez.

Az elért eredmény annyira jelentékeny, hogy alig maradunk el azoktól az államoktól, hol a nemzetközi bíraskodás már sokkal korábban vert mélyebb gyökeret. Sőt egyiket-másikat még meg is előztük. Így Németország az egész idő alatt csak egy önálló

külön választott bírósági egyezményt kötött Nagy-Britanniával. Az egyezmény 1914 elején lejárt, s akkor meg sem újították. Nemzetközi pertünk az egész idő alatt nem volt. Az igazságszolgáltatási intézmények fejlődését azonban nem a perek száma, hanem a szerint szoktuk megítélni, hogy mennyiben történik gondoskodás az esetleg felmerülő perek igazságos, alapos és gyors elbírálására.

Választott bírósági záradékaink kérdését még teljesebben megvilágítja az a körülmény, hogy a világháborút megelőző években az ország kötött számos kereskedelmi és más nemzetközi szerződéseket, melyekbe a választott bírósági záradékot nem vették fel.¹ A jegyzetben idézett nagyszámú egyezmény mutatja,

¹ Újabb, fontosabb egyezményeink választott bírósági záradék nélkül:

Oroszországgal 1906 február 15/2-ikén (1908: XXI. t.-cz.) kereskedelmi és hajózási szerződésünk;

az iparban alkalmazott nők éjjeli munkájának tilalma iránt Bernben 1906 szeptember 26-ikán kötött nemzetközi egyezmény (1908: LIII. t.-cz.);

Németországgal 1908 november 17-ikén az ipari tulajdonjog kölcsönös oltalma iránt kötött egyezményünk (1908: LIV. t.-cz.);

a polgári eljárásra vonatkozólag az 1905 július 17-ikén Hágában kötött nemzetközi egyezmény (1909: XIV. t.-cz.);

a pestis és a kolera elleni védekezés tárgyában Párisban 1903 december 3-ikán kötött nemzetközi egyezmény (1909: XXI. t.-cz.);

Paraguay köztársasággal 1907 október 16-ikán a közönséges bűntettesek kölcsönös kiadása iránt létrejött egyezményünk;

a házasság érvényességének előfeltételeire vonatkozó törvények összeütközéseinek kiegyenlítése végett (1911: XXI. t.-cz.);

a házasságok felbontására (1911: XXII. t.-cz.);

a kiskorúak gyámságának szabályozása tárgyában (1911: XXIII. t.-cz.) Hágában 1902 június 12-ikén kötött egyezmények;

a polgári eljárás egyes kérdései, a polgári és kereskedelmi ügyekben hozott bírósági ítéletek és egyességek végrehajtása, valamint a csődök tekintetében Szerbiával 1911 márczius 30/17-ikén kötött egyezmény (1912: III. t.-cz.);

a közönséges bűntettesek kölcsönös kiadatása iránt Szerbiával 1911 márczius 30/17-ikén kötött egyezmény (1912: IV. t.-cz.);

a közönséges bűntettesek kölcsönös kiadatása iránt Bulgáriával 1911 május 31/18-ikán kötött egyezmény (1912: XXIX. t.-cz.);

a teljeskorúak gyámsága tárgyában Hágában 1905 július 17-ikén kötött nemzetközi egyezmény (1912: LII. t.-cz.);

hogy az esetek túlnyomó részében a szerződő államok nem tudták még magukat elhatározni a választott bírósági záradék felvételére. Az az eszme tehát, melynek az interparlamentáris unió több ízben adott kifejezést,¹ hogy minden nemzetközi egyezménybe felveendő a választott bírósági záradék, a szerződő államokat még nem hatotta át. Nem ismerjük közelebbről az okokat, a melyek előidézhették, hogy az egyezmények nagy részébe a választott bírósági záradékot nem vették fel, de aligha esalódunk, ha azt mondjuk, hogy mélyebben fekvő okai alig vannak. A választott bírósági záradék felvétele vagy annak mellőzése hihetőleg azon mult, hogy a szerződés megkötésénél és annak előkészítésénél résztvevő államférfiak és kormányzati közegek át voltak-e hatva a nemzetköz bíráskodás nagy jelentőségéről, vagy sem. A záradék felvétele vagy annak mellőzése tehát jobbra véletlen körülményektől függött. A jövőre természetesen ennek is meg kell változnia és teljes következetességgel kell keresztülvinni azt a már teljesen megérlelt tételt, hogy ne legyen nemzetközi egyezményünk választott bírósági záradék nélkül. Jövőben azonban a választott bírósági záradékoknak bizonyára mégis kisebb jelentőségük lesz, mint eddig, mert a világegyezményben kötelezően megállapítandó nemzetközi bíráskodás, melynek egyik főtárgya a nemzetközi egyezmények értelmezése lesz, a külön záradékok fontosságát tetemesen csökkenteni fogja, sőt azokat esetleg fölöslegessé is teszi.

Mindezen egyezmények egy részét a hadviselő államokkal kötöttük. A háború ezek hatályát megszüntette, vagy legalább is felfüggesztette. Hogy a háború után mennyiben fognak feléledni, arról most természetesen nem lehet szó.

a szerzői jogok kölcsönös védelme végett az Amerikai Egyesült Államokkal Budapesten 1912 január 30-ikán kötött egyezményünk; egyedül Magyarország kötötte Ausztria nélkül (1912: LXI. t.-cz.);

a hajóösszeütközésekre, továbbá a tengeri segélynyújtásra és mentésre nézve bizonyos szabályok egységesítése céljából 1910 szeptember 23-ikán Brüsszelben kötött egyezmény (1913: I.);

az ipari tulajdon védelmére Washingtonban 1911 június 2-ikán kötött nemzetközi egyezmény (1913: VIII. t.-cz.);

Japánnal 1912 október 28-ikán kötött kereskedelmi és hajózási szerződés (19013: XIX. t.-cz.);

¹ Lange, IV. conferentia Bern 40; XI. conf. Bécs 79.

V.

A nemzetközi bíraskodás igen erős befolyást gyakorol az államok belső jogéletére. Mikor az intézményért a mozgalom megindult, erre nem gondoltak.¹ Az első hágai békeconferentiának sem tűnt fel eléggé ez a befolyás. A második hágai békeconferentián azonban már igen behatóan tárgyalták, csak hogy egész tévesen az obligatoriummal hozták kapcsolatba. Külön bizottságot is küldöttek ki² — Fusinato-bizottság — a megfelelő javaslatok elkészítésére. A conferentia azonban a kérdést nem oldotta meg. Azoknak a külön szerződéseknek sem sikerült a megoldás, melyeket két-két állam kötött egymással. Hogy e kérdésben csak némileg eligazodjunk, vegyük szemügyre, de csak igen röviden, a nemzetközi bíraskodás egyes actusait.

A nemzetközi bíraskodáshoz, a mennyiben azt az államok jövőben felmerülő ügyekre megállapítják, a mai jogállapot szerint két szerződés szükséges: az egyik az általános jellegű egyezmény, melyben a bíraskodást a jövőre kikötik, a másik a feleknek konkrét ügyre vonatkozó választott bírósági szerződése — compromissum, compromis, special agreement. Kérdés, hogy mennyiben szükséges ezekhez a törvényhozás hozzájárulása?

Feladatom körén kívül esik, azt vizsgálni, hogy a mi jogunk szerint általában mennyiben szükséges nemzetközi szerződések hatályához a törvényhozás szentesítése. Csak azt az egészen kétségtelen tételt emelem ki, hogy ha a nemzetközi egyezmény igazságszolgáltatási kérdésre vonatkozik, hatályához okvetlenül szükséges, hogy a törvényhozás elfogadja. Igazságszolgáltatási kérdések belső állami életünkben is a törvényhozás hatáskörébe tartoznak, oda tartoznak nemzetközi vonatkozásaikban is. Igen helyesen történt tehát, hogy törvényhozásunk a két hágai békeegyezményt becikkelyezte.

Már nem ily könnyű a megoldás a konkrét ügyre vonatkozó választott bírósági szerződésre, a compromissumra nézve. A tátrai Halastó ügyében a törvényhozás külön törvényben adott a kor-

¹ Nippold, Die zweite Haager Friedensconferenz I. Processrecht 1908. 204. ma sem tulajdonít neki jelentőséget.

² A. D. II. 456., 514., 892. Annexe 30.

mánynak felhatalmazást az eljárás megindítására, formális compromissumot azonban, mint kiemeltém, a két kormány nem kötött. Ebből nem vonhatunk következtetést, mert az ügyet nem előzte meg általános jellegű választott bírósági egyezmény. Ha az államok közt ilyen jellegű és kötelező hatályú egyezmény van, akkor az írók egy része a compromissum megkötéséhez nem tartja szükségesnek a törvényhozás hozzájárulását, mert a szerződésben csak az egyezmény végrehajtását látják, sőt nem is tekintik compromissumnak, igazi választott bírósági szerződésnek.¹ Az Északamerikai Egyesült-Államok törvényhozásának álláspontja azonban az ellenkező. Az Unio és Anglia közt 1911-ben létrejött, tartalmilag nagy baladást jelentő Knox—Bryce-féle választott bírósági egyezmény² a senatusban azon bukott meg, hogy a senatus hozzájárulását a special agreement-nél ki akarták kúszóbolni. Az északamerikai Unio Magyarországgal és Auszriával kötött egyezményében a senatus a special agreementhez való hozzájárulását világosan fenntartotta. Braziliával kötött egyezményünkben pedig mind a két fél fenntartotta magának a compromissum érvényéhez az alkotmányjog értelmében megkívánt eljárást. Nem egészen kétségtelen azonban, hogy ilyen esetekben a konkrét ügyre vonatkozó választott bírósági szerződés, tehát a compromissum teljes hatályához nekünk is kellene kívánnunk a törvényhozás hozzájárulását.

Nézzük most a nemzetközi bíróság *ítéletét*. Kérdés, hogy ez mennyiben köti az állam szerveit?

Legnehezebb a megoldás, sőt teljes sikerrel alig is vállalkozhatunk rá, a *törvényhozásnál*. Gyakran előfordul, hogy az államok nemzetközi szerződésekben kölcsönösen különféle belső törvényhozási intézkedésekre, tehát bizonyos törvények megalkotására vállalnak kötelezettséget. Auszriával kötött kiegyezésünk számos példát nyújt erre, főleg az adótörvényhozás szempontjából. Már most az egyik fél a megfelelő törvényt megalkotni nem akarja, a másik nemzetközi bírósági ítélettel megállapít-

¹ Így Huber, Die Fortbildung des Völkerrechts durch die zweite Friedensconferenz im Haag, Jb. des öf. Rechts, II. (1908) 498. nem is tekintí szerződésnek, V. ö. még Lammasch, Schiedsgerichtsbarkeit 97 s. k. l.

² Közl. Strupp, Urkunden zur Geschichte des Völkerrechts, I. Ergänzungsheft, 1912. 17.

tatja, hogy a kötelezettség fennáll. Kérdés, hogyan lehet ennek az ítéletnek érvényt szerezni, ha az előbbi állam törvényhozása a törvényt ezentúl is megalkotni vonakodik? A második hágai konferentián itt némelyek vis maiorról beszéltek.¹ Helyesebbnek látszik az a felfogás, hogy a kötelezettség a törvény megalkotására fennáll,² de a vonakodó állammal szemben annak realizálása békés eszközökkel holtpontra jutott.

A mi pedig a bíróságok és kormányzati szervek lekötöttségét illeti, itt mindenekelőtt az a kérdés merül fel, vajjon ezeket bíróság ítélete közvetlenül köti-e, vagy pedig közvetve, miután a belföldi törvényhozás a megfelelő törvényt megalkotta? A tátrai Halastó ügyében a magyar törvényhozás ezt az utóbbi megoldást választotta, minthogy az ország területéről volt szó. erre vonatkozó minden intézkedés pedig a törvényhozás hatáskörébe tartozik. Teljes tiszteletet parancsol a magyar törvényhozás óvatossága, mellyel az ügyben eljár, messzebb menő következtetést azonban ebből még sem szabad levonnunk. Ha a nemzetközi bíróság ítéletét attól tesszük függővé, hogy azt törvénybe iktassák, akkor azt jóformán megfosztjuk jogi hatályától, mert elvégre a belföldi törvényhozás a törvénybe iktatást meg is tagadhatja. Minél tökéletesebb tesszük a nemzetközi bíráskodást, annál kevésbé lehet a közvetett hatály mellett állást foglalni, annál inkább kell az ítéletet közvetlen hatálylyal felruházni.

Elfogadván már most azt, hogy a nemzetközi bíróság ítéletének közvetlen a hatálya, alig lehet kétséges, hogy a kormányzati szerveket nemcsak a jövőre, hanem a multa nézve is köti s hogy ezek ennél fogva ellenkező kormányzati intézkedéseiket megváltoztatni kötelesek.

Nem ily könnyű azonban a megoldás a bíróságokra nézve. A második hágai békekonferentián leginkább ez a pont okozott sok nehézséget. A Fusinato-bizottság azt a javaslatot terjesztette elő, hogy az ítéletnek a bíróságokra ne legyen kötelező hatálya. Az angol tervezet³ a kötelező hatályt a bíróságokra is elfogadta,

¹ Ezt a nézetet Martens orosz delegatus képviselte. A. D. II. 439.

² Ennek különösen Renault francia delegatus adott kifejezést. A. D. II. 450—451.

³ A. D. II. 567. Annexe 72., 1020.

de csak interpretatív erővel, tehát csak a jövőre nézve. Némely író az ítéletet a multa nézve is kötelező hatálylyal kívánja felruházni.¹ A kérdés igen mélyen vág be a belföldi állami életbe. Ha ezt a legutóbbi megoldást fogadjuk el, a nemzetközi bíróságot legmagasabb forumnak tesszük meg a belföldi bíróságok fölött; az még jogerős ítéleteiket is megváltoztathatja. Ha pedig csak a jövőre ruházzuk fel hatálylyal a nemzetközi bíróság ítéletét, erejét gyöngítjük, de még mindig törvényt magyarázó erőt hagyunk neki. A nemzetközi bíróság ekkor ép oly kötelező hatálylyal fogja interpretálni a nemzetközi szerződéseket, mint a belföldi törvényhozás. Távol áll tőlem, hogy a kérdést a magyar jog szempontjából megoldjam, semmiféle támpontunk erre nincs. Legcélszerűbb lesz, ha maga a törvényhozás keres módot arra, hogy elvi álláspontját kifejezze. Irányadónak csupán azt óhajtanám kiemelni, hogy a kérdés megoldásánál a féltékenység szempontjából kell kiindulni. Minthogy a nemzetközi per az államok közötti per, a nemzetközi bíróság ítéletének a belföldi perben hozott ítéletre csak annyiban lehet megváltoztató hatálya, a mennyiben a belföldi perben is a két állam volt a fél. Más esetekben teljesen lehetetlen, hogy a nemzetközi bíróság ítélete kihasson a belföldi perben hozott ítéletre. Itt csak arról lehet szó, hogy a belföldi bíróságok jövő esetekben tekintsék irányadónak a nemzetközi bíróság ítéletét. Ennek tehát csak törvényértelmező ereje lehet.

A nemzetközi bíráskodást jogrendszerünkbe beilleszteni Ausztriához való vonatkozásaink miatt sem egészen könnyű dolog. Tudvalevő, hogy az igazságszolgáltatás Magyarország és Ausztria közt nem közös ügy. Még nemzetközi vonatkozásaiban sem az, mint ezt annak idején a consuli bíráskodás képviselőházi tárgyalásánál elég világosan kifejtették.² Más oldalról azonban a külügyi képviselőlet közös ügy, mely az országot érintő nemzetközi igazságszolgáltatási kérdésekben sem mellőzhető. Ebből azután olykor nagyobb nehézségek származnak, melyek az ország igazságszolgáltatásának különállását elhomályosítják.

Igy történt ez a hágai békekonferenciákon is. A róluk kiadott

¹ Lammasch, Schiedsgerichtsbarkeit 197.

² 1891. Képvh. Nap. XXII. 130. s. k. II.

ben ülésezik, van állandó irodája. A bizottságba minden szerződő fél egy-egy kiküldöttet rendel. Ebből a szempontból »Ausztria és Magyarország külön szerződő feleknek« tekintetnek, vagyis olyanoknak, mintha nem közösen, hanem külön-külön szerződnenek. Ennélfogva Magyarország és Ausztria a bizottságba külön-külön rendelnek ki egy kiküldöttet. Minket az egyezménynek különösen ez a része érdekel, melyet jó lett volna más esetekben is mintául elfogadni.¹

Valamennyi közt legfontosabb *Austriával* kötött szerződésünk a kereskedelmi viszonyok kölcsönös szabályozása tárgyában (1907 október 8., 1908: XII. t. cz.) E szerződés XXIV. cikké értelmében az »ezen szerződés és az ahhoz mellékelt határozatok értelmezése vagy alkalmazása tekintetében felmerült nézeteltérések, melyeket a két kormány közvetlen tárgyalás útján nem képes megszüntetni, az egyik vagy másik állam kívánságára választott bírósági ítélettel döntendő el.«²

A választott bíróság, melyet az egyezmény megállapít, *állandó jellegű jegyzékbíróság*. Alapgondolata teljesen azonos a hágai állandó bíróságéval. Ugyanis az egyezmény életbeléptétől számított első félévén belül mindegyik fél saját polgárai közül »négy állandó választott bírót nevezett ki«. Közülök azután minden egyes vitás esetben kettőt jelöl ki, hogy ezen esetben mint »választott bírák« működjenek. Ha az állandó választott bírák egyike halál, visszahívás vagy állásáról való leköszönés útján kiválik, úgy a teljes számra való kiegészítésnek négy héten belül kell megtörténnie.

Az adott esetben működni hivatott választott bíróság elnökét is egy előre meghatározott *jegyzékből* jelölik ki, még pedig egészen sajátos módon. Ugyanis a magyar kormány Ausztria »legfel-

¹ Az egyezményre vonatkozó pótegyezményt és jegyzőkönyvet az 1908: XIX. t. cz. iktatta törvénybe.

² A választott bíróságról teljesen ki vannak vonva a szerződés IV., XI., XX. és XXII. cz.-kei. Az egyezmény II. és III. cz.-ke annyiban van kivonva alóla, a mennyiben az ott említett szerződések megkötésének formájáról, nem pedig tartalmáról van szó. A választott bíróság dönt a fölött is, vajjon az ezen határozmányok értelmében a bíraskodásra illetékes-e, ha a két kormány között az elintézésre nézve nézeteltérés forog fenn.

sőbb bírói köreiből», az osztrák kormány pedig a magyar szent korona országainak legfelsőbb bírói köreiből öt-öt egyént jelöl ki. Ennek alapján a magyar kormány az osztrák kormány által javaslatba hozott egyének közül, az osztrák kormány pedig a magyar kormány által javaslatba hozott egyének közül kettőt-kettőt választ. E négy személyből álló jegyzék teszi ki az adott esetre szóló *elnökjelöltek* jegyzékét. Felmerülő vitás esetben ugyanis e jegyzékből sorshúzás útján határozzák meg az elnököt. Az elnökjelöltek állandó névsorát is a szerződés életbeléptétől számított első félévén belül készítették el. A névsornak esetleges kiegészítése ép úgy történik mint annak eredeti összeállítása, még akkor is, ha csak egy egyénről van szó.

Az öt tagból álló bíróság szavazattöbbséggel dönt.

Első alkalommal a bíróság székhelye a panaszlott területén lesz. Később felváltva az egyik, illetve a másik területen fog működni.

A két fél vagy esetről-esetre vagy pedig egyszer mindenkorra fog megegyezni a választott bíróság eljárására nézve. Ilyen megegyezés hiányában az eljárást a választott bíróság állapítja meg.

Az eljárás lehet tisztán írásbeli is. Ebben az esetben a bíróság székhelyére vonatkozó rendelkezésektől is el lehet térni, ha egyik fél sem tesz ellene kifogást.

A tanúk és szakértők meghallgatása tekintetében a két állam hatóságai a választott bíróságnak az illető kormányhoz intézett megkeresésére ép úgy kötelesek eleget tenni, tehát jogsegélyt nyújtani, mint a belföldi polgári bíróságok megkeresésére.¹

Habár az egyezmény kijelenti, hogy a felek a választott bírósági eljárást később fogják megállapítani, ezt az egyezmény mégis elég részletesen szabályozza. Az egyezményhez egy tizenhat szakaszból álló »ügyrend« van csatolva, mely az egyezmény kiegészítő része (XXIV. cz. ut. bek.), s mely az eljárást elég tüzetesen szabályozza. Abból, hogy az egyezmény ezt a szabályzatot ügyrendnek nevezi, arra lehetné következtetni, hogy itt csak a válasz-

¹ E két utóbbi bekezdés a lényegre megegyezik a Németországgal kötött kereskedelmi szerződés rendelkezéseivel. L. alább.

az állandóbb szervezetű nemzetközi bíróság kérdését fogják megoldani, hanem sok más intézményt is fognak létesíteni a nemzetek békéjének biztosítására. Hogy ebben a munkában a magyar nemzet egész odaadással fog résztvenni, azt különösen hangsúlyoznom nem is szükséges. A mily hősies elszántsággal küzd léteért már több mint három éven át a harcstereken, ép oly meg nem fogyatkozó áhitattal fog annak idején közremunkálni az emberiség béketemplomának felépítésében. A magyar nemzetnek azonban van az ő külön világa is: az ő ezeréves multja s ezen alapuló állami önállósága. A nagy békeműnek, melyet majd a kiengesztelődés szelleme fog a most még ádáz ellenségek gyanánt egymás ellen küzdő népek közt létrehozni, a magyar nemzetre csak akkor lesz igazi értéke, ha az ő külön világának épségét nemcsak hogy nem érinti, hanem annak önállóságát még növeli és öregbíti. Épen azért a jövő nemzetközi bíráskodásának megalkotásánál minden erőnkkel oda kell hatnunk, hogy az a magyar állam önállóságával és jogrendjével legteljesebb összhangba kerüljön.

I. kor. 20 fill. — IV. A »Servitus fumi immitendi« hazai jogunk rendszerében. *Wenzel Gusztáv* r. tagtól. 40 fill. — V. Magyarország népességének szaporodása és fogyása országgrészek és nemzetiségek szerint. *Keleti Károly* r. tagtól. 40 fill. — VI. Két legújabb törvényhozási mű a polgári perjog köréből. (A német perrend és az osztrák perrendtartási javaslat.) *Zsilinszky Imre* l. tagtól. 80 fill. — VII. Emlékbeszéd alsóviszti Fogarasi János r. tag fölött. *Tóth Lőrincz* r. tagtól. 80 fill. — VIII. Öt év Magyarország bűnvádi statisztikájából. *Konek Sándor* r. tagtól. 80 fill. — IX. Magyar hölgyek leveleiről. *Deák Farkas* l. tagtól. 40 fill.

Hatodik kötet. 1879—1881.

I. Magyarország és egyes törvényhatóságainak népesedései mozgalmi. *Dr. Konek Sándor* r. tagtól. 60 fill. — II. Nagy férfiak szerepe a történelemben. *Zsilinszky Mihály* l. tagtól. 40 fill. — III. Kazinczy Gábor irodalmi hatásáról. Irodalomtörténeti tanulmány. *Jakab Elek* l. tagtól. 60 fill. — IV. Emlékbeszéd Orbázy György felett. *Szilágyi Sándor* r. tagtól. 20 fill. — V. Palaczky Ferencz emlékezete. *Zsilinszky Mihály* lev. tagtól. 40 fill. — VI. A nemzetgazdaságtan és módszere s a társadalmi tudományok terén való kutatás nehézségei. *Dr. Weiss Bélától.* 20 fill. — VII. A magyar jogi műnyelv kérdéséhez. Jogi irodalmi és nyelvészeti tanulmány, tekintettel jogi műnyelvünk jelenére, multjára, műveltára és gyökere javítására. *Irta Bakos Gábor.* 40 fill. — VIII. A főmvaluta kérdése a tudomány jelen állása szerint. Első rész. *Kautz Gyula* r. tagtól. 40 fill. — IX. A magyar és osztrák államháztartás 1868—1877-ig. *Irta Láng Lajos.* 60 fill. — X. Gróf Teleki Dómonkos emlékezete. *Irta Deák Farkas.* 40 fill. — XI. Emlékezés Zsilinszky Imre l. tagra. *Tóth Lőrincz* r. tagtól. 40 fill. — XII. A perdöntő eskü és az előzetes tanúbizonyítás a középkori magyar jogban. Székfoglaló értekezés *Hajnik Imre* r. tagtól. 80 fill.

Hetedik kötet. 1882—1885.

I. A nemzetközi jog elmélete Kant philosophiája szerint. *Dr. Medveczky Frigyes* l. tagtól. 40 fill. — II. A nemzetiségi viszonyok Magyarországon az 1880. évi népszámlálás alapján. *Keleti Károly* r. tagtól. 80 fill. — III. Magyarország és egyes törvényhatóságainak népmozgalma 1877—1879. *Konek Sándor* r. tagtól. 40 fill. — IV. A magyar felsőház reformja. *Irta Tóth Lőrincz* r. tag. 1 kor. 40 fill. — V. B. Eötvös József »A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az államtanra« című munkájáról. *Trefort Agoston* t. tagtól. 20 fill. — VI. A ministeri felelősség eredete az európai alkotmánytörténelemben. *Schvarcz Gyula* l. tagtól. 40 fill. — VII. A vasúti ügy s a posta- és távírdai ügy közti összeköttetés Magyarországon a közlekedési és névszerint a vasúti jog szempontjából. *Wenzel Gusztáv* r. tagtól. 40 fill. — VIII. Sallustius államformái és a görögök politikai irodalma. *Schvarcz Gyula* l. tagtól. 40 fill. — IX. A Demokrácia eszméje és szervezete. *Dr. Kunec Ignác* pászsonyi kir. akad. jogtanártól. 80 fill. — X. Szilágyi Márton tanítása az eljegyzésről 1890-ben. *Kovács Gyula* lev. tagtól. 80 fill.

Nyolczadik kötet. 1885—1887.

I. Montesquieu elmélete. *Schvarcz Gyula* lev. tagtól. 60 fill. — II. Fegyverkezési tanulmányok. I. Olavai fegyverház. *Tóth Lőrincz* r. tagtól. 1 kor. — III. A szerzői jogról szóló törvény. (XVI. t. cz.) *Apáthy István* r. tagtól. 40 fill. — IV. További adalék a görögök politikai irodalmának kritikai történetéhez. *Schvarcz Gyula* l. tagtól. 80 fill. — V. Okirati bizonyítás a középkori magyar jogban. *Hajnik Imre* l. tagtól. 40 fill. — VI. Melyik görög állam közelítette meg a képviselői rendszer alap gondolatát. *Schvarcz Gyula* lev. tagtól. 20 fill. — VII. A népoktatás hazánkban 1869—1884. *Láng Lajos* l. tagtól. 80 fill. — VIII. Emlékezések a nemzetközi börtönügyi congressusra Rómában 1885. (nov. 16—24.) *Tóth Lőrincz* r. tagtól. 1 kor. — IX. Gondolatszabadság és ódon tömeguralom. *Schvarcz Gyula* l. tagtól. 1 kor. — X. A két utóbbi évtized államformatani irodalmának kritikai méltatásához. *Schvarcz Gyula* l. tagtól. 1 kor.

Kilenczedik kötet. 1887—1888.

I. Az európai monarchiák rendszeres törvényeiről, tekintettel ezek alkotmánytörténelmi előzményeire. *Schvarcz Gyula* l. tagtól. 1 kor. — II. Az athenei állam és társadalom jelentősége az emberi haladásra nézve Klestenestől Ephialtesig. (507—461—2-ig Kr. e.) *Schvarcz Gyula* r. tagtól. 1 kor. — III. A középoktatás hazánkban (1867—1886) *Láng Lajos* l. tagtól. 80 fill. — IV. Lucius Cornelius Sulla a római alkotmányjog történelmében. Székfoglaló értekezés. *Schvarcz Gyula* r. tagtól. 1 kor. — V. Dante mint politikai író. *Dománovszky Imre* l. tagtól. 20 fill. — VI. Fegyverkezési tanulmányok. A rabmunka. *Tóth Lőrincz* r. tagtól. 1 kor. — VII. A jog és állam bölcsészeti feladatai. Székfoglaló. *Dr. Palaczky Agost* l. tagtól. 40 fill. — VIII. Egyéb értekezések és tanulmányok.

ÉRTEKEZÉSEK

A TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

Első kötet. 1867—1870.

I. Az uzsora törvényekről. *Szinovics Györgytől.* 1867. 17 l. 20 fill. — II. A magyar mezőgazdaság. *Keleti Károlytól.* 1867. 19 l. 20 fill. — III. A nemzet szellemi élete a párisi kiállításon. *Dr. Konek Sándortól.* 1868. 42 l. 40 fill. — IV. A magyar Korona országainak legújabb népesedési mozgalmak. *Dr. Konek Sándortól.* 1868. 52 l. 40 fill. — V. Jogtudomány s nemzetgazdaságtan. *Kautz Gyulától.* 1868. 38 l. 40 fill. — VI. A statistika hivatalos és tudományos művelése. *Keleti Károlytól.* 1868. 41 l. 40 fill. — VII. A római jog s az újabbkori jogfejlődés. *Pulszky Ágostontól.* 1869. 27 l. 20 fill. — VIII. Gaius. *Rentmeister Antalától.* 1869. 116 l. 80 fill. — IX. Zádor György magyar akadémiai tag emlékezete. *Tóth Lőrincztől.* 1869. 26 l. 40 fill. — X. A törvénykezés reformja. *Ókross Bálinttól.* 1869. 18 l. 40 fill. — XI. A büntetés rendszerről általában, különösen a halálbüntetésről Poroszországban. *Csatskó Imrétől.* 1870. 26 l. 40 fill. — XII. A bírósági szervezet, különösen a bíróságok megalakulása. *Baintner Jánostól.* 1870. 37 l. 40 fill.

Második kötet. 1870—1874.

I. A fogyasztási egyletek. *Dr. Vécsey Tamástól.* 1870. 59 l. 40 fill. — II. Az emberi öntudat jelen fokáról. *Dr. Barsi Józseftől.* 1870. 27 l. 20 fill. — III. Kassa város parkettkészítése a XV. század kezdetén. *Wenzel Gusztávtól.* 1870. 43 l. 40 fill. — IV. Emlékbeszéd Császár Ferencz tiszteleti tag fölött. *Dr. Suhayda Jánostól.* 1871. 12 l. 20 fill. — V. Szemle a magyar jogászyűlések munkássága s eredményei felett. *Tóth Lőrincztől.* 1872. 88 l. 60 fill. — VI. Modern alkotmányos monarchiai intézmények. *Ladányi Gedeontól.* 1873. 23 l. 20 fill. — VII. Emlékbeszéd Rau Károly Henrik felett. *Kautz Gyulától.* 1873. 16 l. 20 fill. — VIII. A nemesség országgyűlési fejenként való megjelenésének megszűnése. *Hajnik Imrétől.* 1873. 18 l. 20 fill. — IX. A részvénytársulati ügy törvényhozói szempontból. *Dr. Matlekovits Sándortól.* 1873. 32 l. 20 fill. — X. Mezőgazdasági statistika a nemzetközi kongresszusokon. *Keleti Károlytól.* 1874. 32 l. 20 fill. — XI. A székely kérdés. *Galgóczy Károlytól.* 1874. 24 l. 20 fill. — XII. Az emberi élettartam és a halandóság kiszámításáról. 4 graphicus rajzzal. *Kőrösi Józseftől.* 1874. 52 l. 60 fill.

Harmadik kötet. 1875—1876.

I. A kényszer-egység a csőd eljárásban. *Apáthy Istvántól.* 1875. 25 l. 36 fill. — II. Quetelet emlékezete. *Keleti Károlytól.* 1875. 24 l. 20 fill. — III. Magyarország népesedési mozgalmak 1864—1873-ban és a cholera. *Keleti Károlytól.* 1875. 56 l. 80 fill. — IV. Újabb adataink Magyarország bűnvádi statistikájából. *Konek Sándortól.* 1875. 55 l. 70 fill. — V. A statistika és a nemzetgazdaságtan közti viszony a mai korban. *Konek Sándortól.* 1875. 26 l. 30 fill. — VI. Emlékbeszéd Szigethi Wargha János l. tag felett. *Galgóczy Károlytól.* 1875. 23 l. 30 fill. — VII. Statistikai tanulmányok hazánk közegészségi állapota felett. *Dr. Weszelowsky Károlytól.* 1 korona 40 fill. — VIII. Visszapillantás az előbbi m. k. curiának 1724—1769-ki működésére. *Wenzel Gusztávtól.* 1 kor. 60 fill. — IX. Emlékbeszéd Csatskó Imre l. tag fölött. *Pauder Tivadartól.* 20 fill.

Negyedik kötet. 1876—1877.

I. Visszapillantás közgazdaságunk egy negyedszázadára. *Keleti Károlytól.* 40 fill. — II. Az összehasonlító jogtudomány és a magyar magánjog. *Wenzel Gusztávtól.* 50 fill. — III. A szóbeliség, közvetlenség és nyilvánosság rendszere a polgári törvénykezésben magyar szempontból. *Tóth Lőrincztől.* 80 fill. — IV. Emlékbeszéd hodosi és kizdai br. Sina Simon felett. *Tóth Lőrincztől.* 40 fill. — V. Az országos jog és a particularis jogok közti viszony. *Wenzel Gusztávtól.* 1 kor. 20 fill. — VI. Emlékbeszéd Szentkirályi Zsigmond lev. tag fölött. *Jakab Elek lev. tagtól.* 80 fill. — VII. A telekkönyvi intézmény befolyása a tulajdonjog szerzésére és érvényesítésére. *Zlinszky Imre lev. tagtól.* 80 fill. — VIII. Bertha Sándor emlékezete. *Tóth Lőrincz r. tagtól.* 40 fill. — IX. Magyarország városai és városjogai a múltban és jelenben. *Wenzel Gusztávtól.* 80 fill.

Ötödik kötet. 1877—1879.

I. A XV. századi tárnoki jog. Tanulmány a hazai jogtörténet köréből. *Wenzel Gusztávtól.* r. tagtól. 80 fill. — II. Fényes Elek emlékezete. *Keleti Károly r. tagtól.* 40 fill. — III. A társadalom keletkezéséről. *Apáthy László l. tagtól.*

RICARDO

KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A HÁBORÚS KÖZGAZDASÁG
KÉRDÉSEIRE

FÖLDES BÉLA

R. TAGTÓL

PELOLVASTA 1919 MÁRCZIUS 10-ÉN

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1919